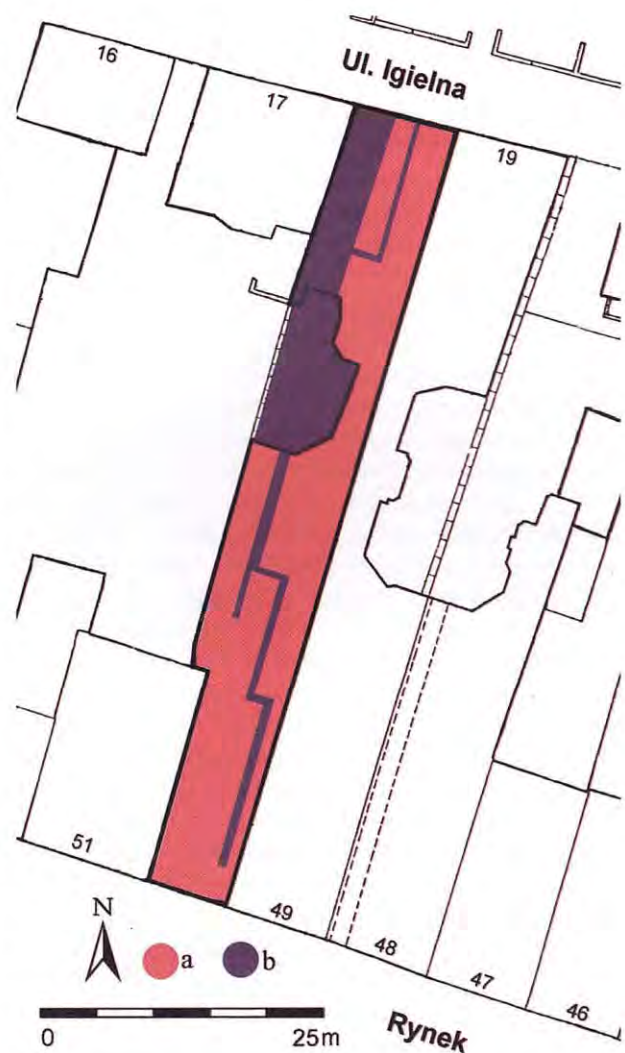

DZIAŁKA MIESZCZAŃSKA RYNEK 50 - IGIELNA 18

1. PRZEMIANY OSADNICZE W ŚWIELE NAWARSTWIEŃ KULTUROWYCH

Prezentowane niżej uwagi dotyczą badań przeprowadzonych w obrębie posesji Rynek 50 i Igielna 18 (ryc. 162). Celem opracowania jest próba rekonstrukcji przeobrażeń, jakie miały tam miejsce od chwili pojawienia się osadnictwa po okres współczesny. W rozdziale tym skoncentrowano się na zagadnieniu zmian przestrzenno-funkcjonalnych w połączeniu z ustaleniami, dotyczącymi rozwoju architektonicznego obu posesji (por. rozdział VI.2).

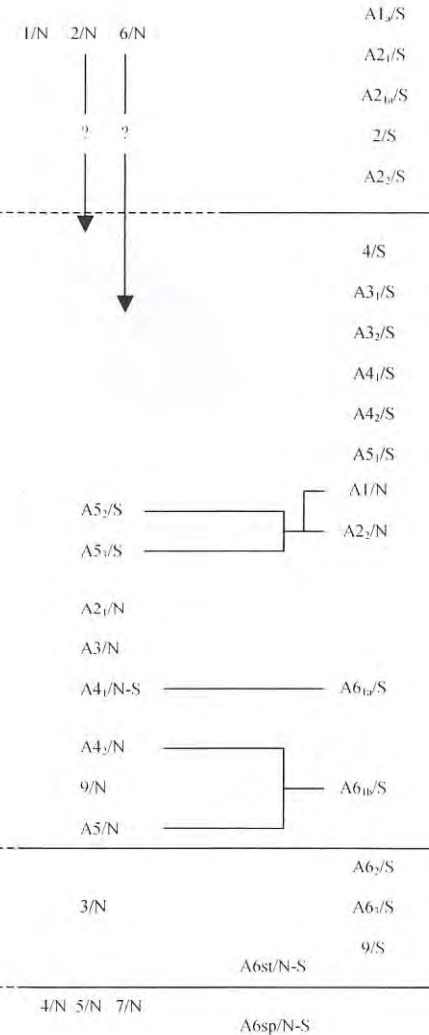
Badania wykopaliskowe posesji Rynek 50 oraz Igielna 18 miały charakter prac ratowniczych wyprzedzających remont kamienicy. Teren wykopalisk, o łącznej powierzchni 163 m² został podzielony na sektory, których granice stanowiły, wyróżniające się w chwili podjęcia prac, elementy zespołu architektonicznego obu posesji (por. ryc. 178). Cztery z wyodrębnionych sektorów znajdowały się w pomieszczeniach piwnicznych (1, 2, 3, 6), a następne w obrębie współczesnego dziedzińca (4) i bramy wjazdowej od ul. Igielnej (5). Eksplorację, poczynając od współczesnych i nowożytnych nawarstwień, prowadzono z zastosowaniem metody stratygraficznej. Odkryte, w poszczególnych sektorach, sekwencje nawarstwień już w trakcie prac polowych starano się ze sobą łączyć, posługując się metodą E. C. Harrisa¹. Stan zachowania pozostałości, a także funkcjonalne różnice poszczególnych części posesji sprawiły, że nie wszystkie jednostki stratygraficzne zostały ze sobą dokładnie skorelowane. W takich sytuacjach łączono je w większe zespoły, odpowiadające jednej lub kilku warstwom z innej części badanego obszaru. W oparciu

Ryc. 162. Wrocław. Fragment planu Starego Miasta z oznaczeniem wykopów archeologicznych na terenie posesji Rynek 50 i ul. Igielna 18. a – zasięg posesji, b – obszar przebadany archeologicznie. Oprac. P. Guszpit

Abb. 162. Breslau. Fragment vom Plan der Altstadt mit markierten archäologischen Grabungsflächen auf dem Grundstück Ring 50 und Nadlergasse 18. a – Lage des Grundstücks, b – archäologisch untersuchtes Areal. Bearb. von P. Guszpit

¹ HARRIS 1992; por. także BARKER 1994, s.111-113.

ul. Igielna 18			Rynek 50			Etapy zagospodarowania	Chronologia względna
Piwnica sektor 6	Brama sektor 5	Dziedziniec sektor 4	Piwnica sektor 3	Klatka sch. Piwnica Sektor 2a i 2b	Piwnica sektor 1		
1/Na	(8/N)	8/S	A1 A2-A4 B1 B2-B3		C1 _b C1 _a C2 I	V faza	XIX – XX w.
	A0	7/S				IV faza	XVII-XVIII w.
	A0 ₁ /N 9b/N 9a/N	1/S 6/S					
		5/S 3/S			2	III faza	2. poł. XIV-XVI w.
		A1 _b /S	A0 ₁ ?		C	II faza	2. poł. XIII-XIV w.
		A1 _a /S					
		A2 ₁ /S					
		A2 _{1a} /S					
		2/S					
		A2 ₂ /S					
		4/S				B	2. poł. XIII w.
		A3 ₁ /S					
		A3 ₂ /S					
		A4 ₁ /S					
		A4 ₂ /S					
		A5 ₁ /S					
		A1/N				A	I faza
		A2 ₂ /N					
		A2 ₁ /N					
		A3/N					
		A4 ₁ /N-S					
		A6 _{1a} /S					
		A4 ₂ /N					
		9/N					
		A6 _{1b} /S					
		A5/N					
		A6 ₂ /S					
		A6 ₃ /S					
	3/N	9/S					
		A6st/N-S					
	4/N 5/N 7/N	A6sp/N-S				I faza	poł. XIII w.

A7

Ryc. 163. Wrocław, Rynek 50-ul. Igielna 18. Schemat zagospodarowania posesji. Opr. P. Guszpit, A. Wiśniewski
 Abb. 163. Breslau, Ring 50-Nadlergasse 18. Lageplan der Einrichtungen auf dem Grundstück. Bearb. von P. Guszpit, A. Wiśniewski

o uzyskane wyniki wyodrębniono fazy zagospodarowania parceli. Stan zachowania nawarstwień, a także wielkość eksplorowanych powierzchni wpłynęły na to, że podział ten dotyczył głównie północnej strefy badanego terenu, tj. posesji Igielna 18 (ryc. 163).

PODŁOŻE GEOLOGICZNE

Przebadany teren, podobnie jak cała strefa zajęta przez Rynek z przylegającą do niego zabudową, leży w zasięgu występowania plejstocénskich utworów piaszczysto-żwirowych. Niższą ich część stanowią serie środkowoplejstocénskie, natomiast strop zbudowany jest z tzw. pokrywowych piasków pochodzenia powodziowego, które akumulowane były w schyłkowej fazie zlodowacenia Wisły². Osady te tworzą charakterystyczną formę ostańcową o stokach wyraźnie nachylonych w kierunku południowym i północnym. Na utworach tych w rejonie kulminacji, w miejscu obecnego bloku śródrzykowego, w środkowej części holocenu wykształciła się gleba bielico-wa. W obniżeniu rysującym się od strony północnej, zapewne w tym samym okresie, nastąpił rozwój gleb madowych, a w wyjątkowo wilgotnym środowisku, np. w rejonie obecnej ul. Więzienniej 10 i 11 – gleb mułowo-torfowych (informacja ustna A. K. Teisseyre). W północnej części obszaru, będącego przedmiotem tego opracowania, na posesji Igielna 18, zachowały się płyty poziomu próchnicznego gleby typu mada rzeczna właściwa³. Próchnica miała barwę szarą, a miejscami brązową. Jej miąższość maksymalna wynosiła 0,35 m. Z pomiarów wysokościowych wynika, że strop próchnicy opadał łagodnie w kierunku północnym. W części południowej badanego obszaru zidentyfikowano go na wysokości 116,43 m n.p.m., zaś w północnej o 0,5 m niżej. Niestety, gleba nie zachowała się w rejonie zabudowy przyrynkowej. Uległa ona zniszczeniu najprawdopodobniej już podczas najstarszych etapów prac budowlanych w XIII w. Znajomość konfiguracji terenu z północnej części bloku śródrzykowego pozwala jednak przypuszczać, że jej strop znajdował się na wysokości około 117,00 m n.p.m., czyli 0,5 m wyżej w stosunku do poziomu próchnicznego z posesji Igielna 18⁴. Z przeprowadzonych badań wynika, że naturalne nachyle-

nie powierzchni utrzymano na posesji przy ul. Igielnej przez długi okres jej zagospodarowywania, starając się dostosować niektóre urządzenia do cech konfiguracji terenu⁵.

STRATYGRAFIA NAWARSTWIEŃ KULTUROWYCH⁶

ul. Igielna 18

Najstarszymi jednostkami stratygraficznymi były jamy posłupowe. Pełne ich zarysy odsłonięte zostały na przejściu z poziomu próchnicznego gleby (A6) do podłoża piaszczystego (A7; ryc. 164).

Obiekt 4a i 4b/N. Jeden z obiektów, w postaci grupy negatywów posłupowych, odkryto w pobliżu północnej granicy terenu badań (sektor 5). Pierwszy z obiektów (4a) wyznaczało 5 okrągłych negatywów po kołkach o średn. 0,04-0,05 m, z których 4 ułożone były wzdłuż osi E-W. Odległość negatywów względem siebie wynosiła 0,10-1,25 m. Zachowane ślady stanowiły zapewne pozostałość płotu. Obok, w NE narożniku wykopu, uchwycono fragm. negatywu posłupowego o średn. 0,32 m.

Obiekt 5/N. Kolejną jamę posłupową stwierdzono w środkowej części terenu badań, na granicy współczesnego dziedzińca (sektor 4) i przejazdu bramnego (sektor 5). Miała ona zarys owalu o dłuższej średn. 0,28 m, a w przekroju pionowym była nieckowata. Wypełnisko, grub. zaledwie kilku centymetrów, tworzyła szara, piaszczysta próchnica.

Obiekt 7/N. W pobliżu, na tym samym poziomie, odsłonięto kolejną, owalną w rzucie, jamę posłupową. Jej dłuższa średn. wynosiła 0,48 m, a głęb. 0,20 m. W przekroju jama miała kształt zbliżony do trapezu. Wypełnisko stanowiła szara próchnica zawierająca znaczną domieszkę piasku.

Obiekt 3/N. Stratygraficznie młodsze od jam posłupowych były relikty kanału ściekowego, o długości 14,5 m, przecinające zakłócony wcześniejszą działalnością człowieka strop poziomu próchnicznego. Kanał przebiegał wzdłuż osi N-S, a więc układał się równolegle do granicy wschodniej i zachodniej posesji (ryc. 165). Jedno z jego zakończeń zarejestrowano przy północnej krawędzi wykopu. Południowa granica uległa natomiast zniszczeniu podczas budowy kłoki (obiekt 4/S). W rzucie poziomym kanał miał formę wydłużonego, dość nieregularnego prostokąta, natomiast w przekroju pionowym był nieckowaty. Jego szer. wynosiła 0,77-1,40, a głęb. 0,35 m. Rów opadał w kierunku N i zakończony był nieregularnym, podłużnym zagłębieniem o nieckowatym przekroju, o dług. 1,62 m. Strop wypełniska kanału zarejestrowano w części S na wys. 116,30-116,35 m n.p.m., a w N na 115,90-116,01 m n.p.m. Analogiczną

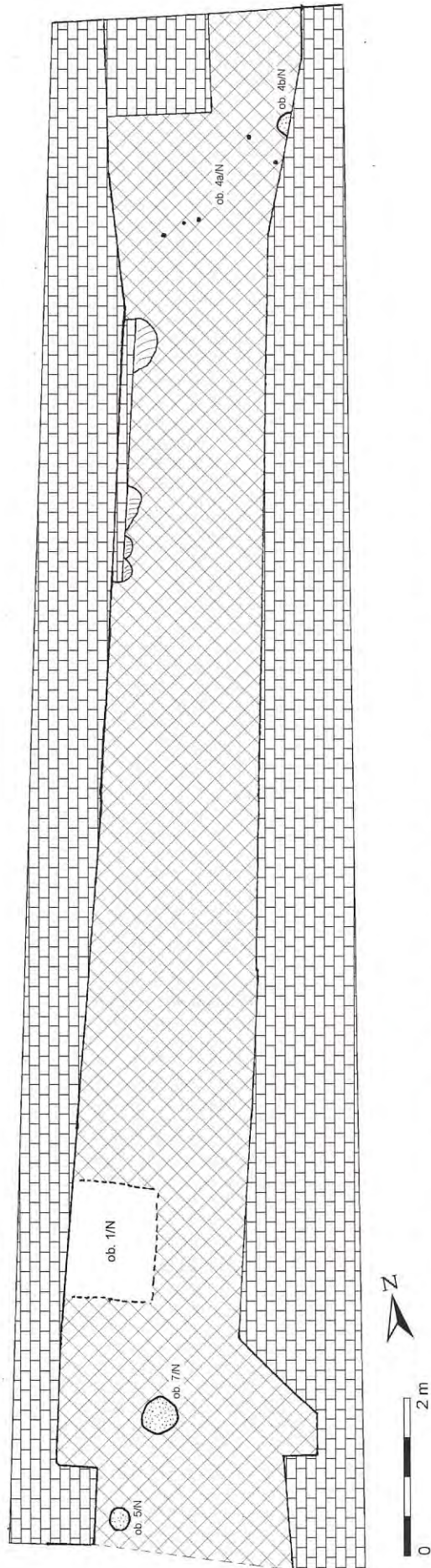
² CHMAL I IN., 1993; 1998; TRACZYK 1998.

³ KOMPLEKSOWE 1998, s. 215-227.

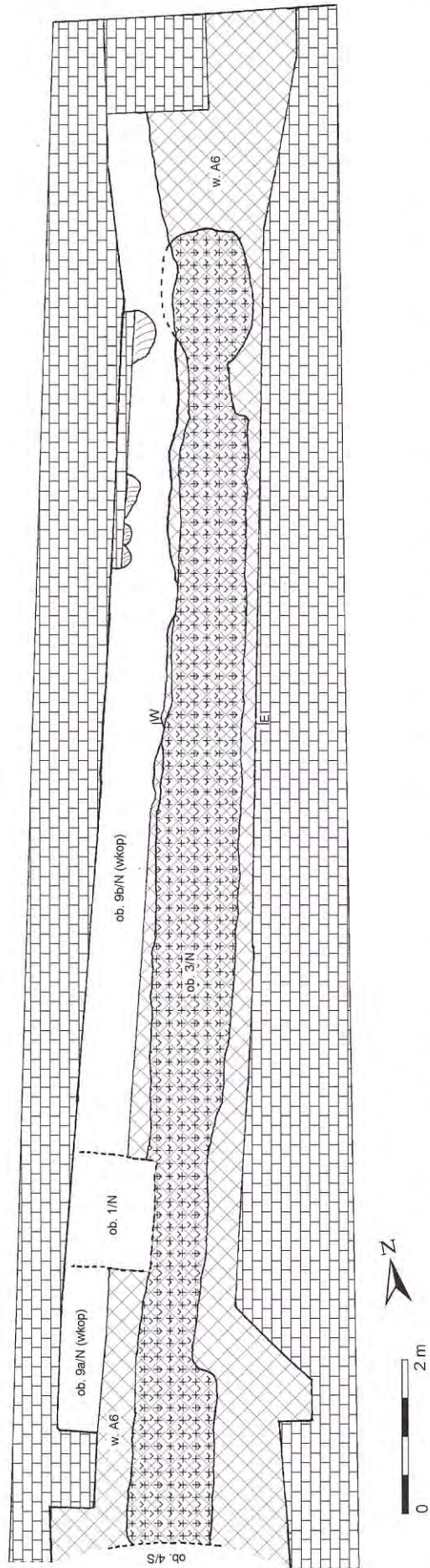
⁴ KITLIŃSKI I IN. 1998; LIMISIEWICZ I IN. 1995; 1997; PŁONKA, WIŚNIEWSKI 2000, s. 247-248.

⁵ Zaskakująco wysoko położony był strop gleby w rejonie posesji Igielna 16/17. Zlokalizowano go średnio na wysokości 117,8 m n.p.m. (ŁUŻYŃIECKA 1997, s. 373). Porównanie relacji zarejestrowanych na sąsiednich działkach przy ul. Igielnej 8 i 14 sugeruje, że wkraśli się tu błąd pomiarowy, a rzeczywista wysokość stropu gleby była o 1 m niższa.

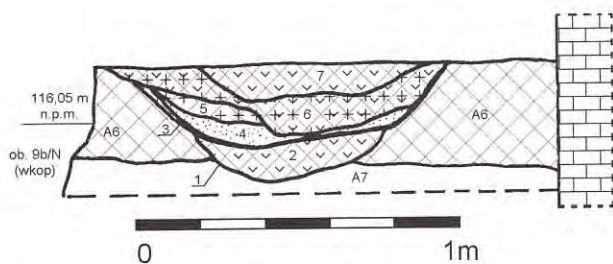
⁶ Dla odróżnienia jednostek stratygraficznych z sektora 4 i 5 zastosowano dodatkową symbolikę: S – sektor 4, N – sektor 5.

Ryc. 164. Wrocław, ul. Igielna 18, sektor 5. Ślady najstarszych konstrukcji drewnianych. Rys. W. Witkowska
Abb. 164. Breslau, Nadlergasse 18, Sektor 5. Spuren der ältesten Holzkonstruktionen. Gez. von W. Witkowska

Ryc. 165. Wrocław, ul. Igielna 18, sektory 4 i 5. Zarys rynsztoka w stropie gleby: obiekt 3/N. Objąsnienia jednostek stratygraficznych w tekście. Rys. M. Szczecińska
Abb. 165. Breslau, Nadlergasse 18, Sektoren 4 und 5. Umriss eines Rinnssteins in der Bodendecke: Objekt 3/N. Erklärungen zu den stratigraphischen Einheiten im Text. Gez. von M. Szczecińska

Ryc. 166. Wrocław, ul. Igielna 18, sektor 5. Przekrój poprzeczny świdka profilowego z wypełniskiem rynsztoka (obiekt 3/N). Objasnienia jednostek stratygraficznych w tekście. Rys. W. Witkowska

Abb. 166. Breslau, Nadlergasse 18, Sektor 5. Querschnitt der Aufrißwand mit der Füllerde des Rinnsteins (Objekt 3/N). Erklärungen zu den stratigraphischen Einheiten im Text. Gez. von W. Witkowska

tendencję nachylenia zaobserwowano także na poziomie dna kanału, choć stwierdzono tam pewne odstępstwa, głównie w partii S, co zapewne podyktowane zostało usunięciem elementów pierwotnego szalunku rynsztoka.

W obrębie kanału nie zachowały się elementy konstrukcyjne. Jedynie w wyniku obserwacji cech warstw, które wystąpiły w spągowej części obiektu, można pokusić się o rekonstrukcję przebiegu jego budowy (ryc. 166). Zachowana na dnie warstwa gliny, zmieszanej z próchnicą (1, 2), mogła pełnić rolę izolacyjną od przepuszczalnego, piaszczystego podłoża, natomiast warstwy węgla drzewnych i zbutwiałego drewna (3), odnotowane przy ściankach bocznych oraz w centralnej części zagłębienia, wiązać należałoby z istnieniem drewnianego szalunku koryta. Nad tymi warstwami odkryto pozostałości pierwotnego wypełniska w postaci warstwy piasku (4) i próchnicy z domieszką węgla drzewnych (5). Wyższe partie obiektu zasypane były mieszaniną gliny, piasku i próchnicy (warstwy 6-7 – odpowiednik A5). Ich powstanie miało zapewne związek z próbą zniwelowania terenu po zakończeniu użytkowania obiektu, stanowiącego element systemu kanalizacyjnego.

Obiekt 9/S. W S części badanego terenu (sektor 4), zapewne w czasie funkcjonowania rynsztoka, wykonano nieckowate zagłębienie, usuwając próchnicę pierwotną (A6) oraz strop piasków podłoża (A7). Jama miała w rzucie poziomym kształt wydłużonego owalu, zorientowanego na osi N-S, a w przekroju pionowym kształt niecki o nierównym dnie. Obejmowała powierzchnię niemalże całego dziedzińca (sektor 4). Jej głęb. maksymalna wynosiła 1,2 m. Wypełnisko stanowiła próchnica z domieszką grudek wapna i surowej gliny maksymalnej miąższości 0,25 m. Zawartość warstwy sugeruje, iż jama powstała mogła w okresie prac budowlanych.

Warstwy A6₃/S i A6₂/S. Opisane wyżej zagłębienie uległo stopniowo zasypaniu. Na jego miejscu, a także na pozostałej części dziedzińca (sektor 4), odłożyły się dwie warstwy, będące mieszaniną nasypów i poziomów użytkowych. Pierwsza z nich złożona była z soczewek piasku i próchnicy z domieszką mierzwy, o maksymalnej miąższości 0,54 m. Drugą natomiast wypełniał piasek z niewielką tylko domieszką próchnicy i mierzwy, miąższości 0,07 m.

Warstwa A6_{1b}/S. W późniejszym okresie, na terenie prawie całej zbadanej części podwórka, narosła warstwa użytkowa, której powstanie doprowadziło do całkowitego przykrycia

wspomnianej jamy (9/S). Warstwa złożona była przede wszystkim z ciemnobrunatnej mierzwy, zawierającej lokalnie domieszkę surowej lub przepalanej gliny. Jej strop wystąpił na wys. 117,17 m n.p.m. Warstwa opadała nieznacznie w kierunku wschodnim. Tworzyła ona poziom miąższości od 0,30 do 0,64 m.

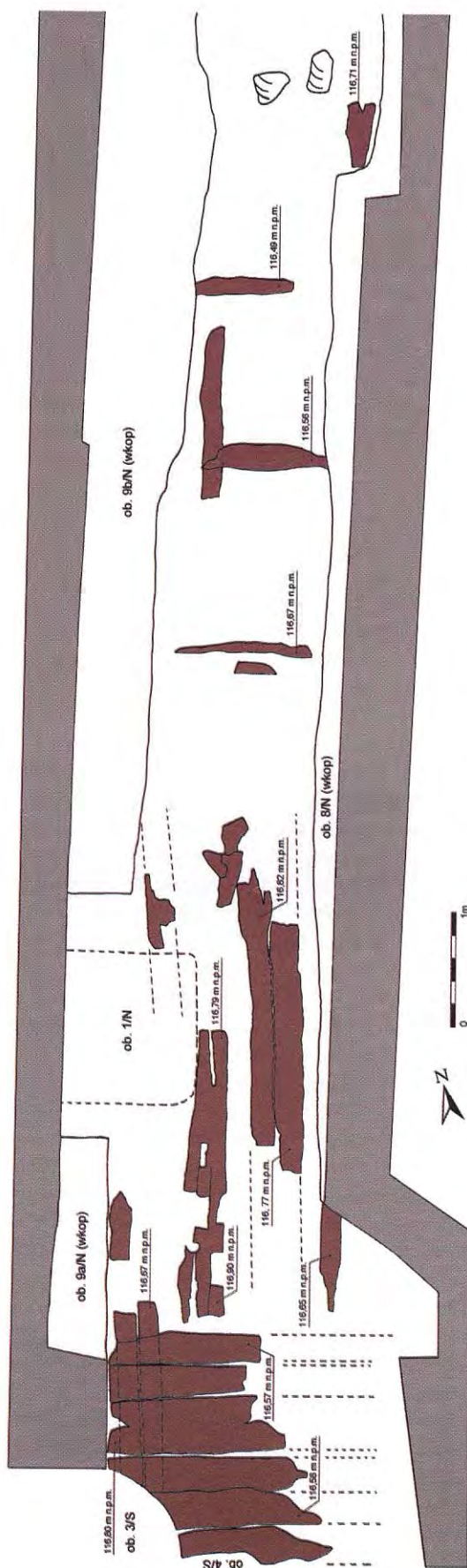
Warstwa A5/N. Odpowiednikiem opisanej jednostki stratygraficznej w N części badanego terenu (sektor 5) były dwie warstwy: A5 i A4₂. Pierwsza z nich wystąpiła na całej powierzchni, będąc rodzajem nasypu niwelacyjnego. Tworzyła ją piaszczysta próchnica z domieszką rozdrobnionego gruzu szachulcowego, węgla drzewnych oraz grudek surowej gliny. Miała barwę popielatą, a miejscami jasnożółtą. Warstwa ta wypełniała zagłębienie powstałe po zaniechaniu użytkowania rynsztoka (obiekt 3/N). Zaznaczyć należy, iż w części S stwierdzono znaczną domieszkę mierzwy, która wyznaczała w przybliżeniu zasięg ówczesnego podwórka. Strop opisywanego poziomu był nieznacznie nachylony w kierunku N. W części S zidentyfikowano go na wys. 116,54 m n.p.m., natomiast w partii N na wys. 116,37 m n.p.m.

Obiekt 9/N. Tuż po usypaniu poziomu niwelacyjnego, w środkowej części ówczesnej posesji podjęto budowę konstrukcji drewnianej, której pozostałości zachowały się w postaci fragmentu pionowo osadzonego słupa. Budowla ta ma zapewne swoją kontynuację w rejonie niedostępnej do badań, zachodniej części parceli. Słup, który zachował się na dług. 0,48 m, wykonano z połowizny (0,08 × 0,20 m). Jego wierzchołek na odcinku 0,20 m był zaokrąglony.

Warstwa A4₂/N. Kolejną warstwą w N części terenu badań (sektor 5) był podsyp pod drewnianą nawierzchnię pomostu (A4₁/N). Wystąpiła ona na całej dług. sektora, tworzył ją piasek, grudki gliny oraz próchnica z domieszką węgla drzewnych i mierzwy. Ilość domieszki mierzwy wzrastała stopniowo ku S, tj. w kierunku podwórka. W części S stwierdzono także nieznaczny udział gruzu ceglanego. Miąższość warstwy w części S wynosiła 0,18, w środkowej 0,12, a w N ok. 0,30 m.

Warstwa A4₁/N-S. W jej stropie wystąpiły pozostałości pomostu drewnianego, zorientowanego zgodnie z osią podłużną posesji. Jego elementy zachowały się na dług. ok. 11 m. Południową część konstrukcji stwierdzono na wysokości filara, stanowiącego granicę współczesnego podwórka i bramy wjazdowej. Pomost na tym odcinku został naruszony od strony S-W wkopem pod rzap (obiekt 3/S), a od S dołem, który wykonano wznosząc szalunek kloaki (4/S). Z kolei wschodni, zachodni oraz północny fragment pomostu, znajdujący się w obrębie sektora 5, uległy zniszczeniu przez liczne wkopy budowlane, wykonane na przestrzeni XV–XX w. Nadmienić należy, że wskutek osiadania gruntu nawierzchnia pomostu została odkształcona tak, iż w części W czoła desek znajdowały się wyżej, średnio o 0,28–0,29 m (116,79 m n.p.m.), niż ich wschodnie fragmenty.

Mimo nie najlepszego stanu zachowania można zrekonstruować główne elementy opisywanej nawierzchni. Na jej konstrukcję składały się dranice ułożone na legarach, jednostkowo wspartych na podkładce dźwigarowej, przy czym w S części dranice ułożono prostopadle do osi traktu, a w N podłużnie (ryc. 167). Dranice odkryte w części S wykonano z drewna dębowego, natomiast do budowy N fragmentu użyto drewna

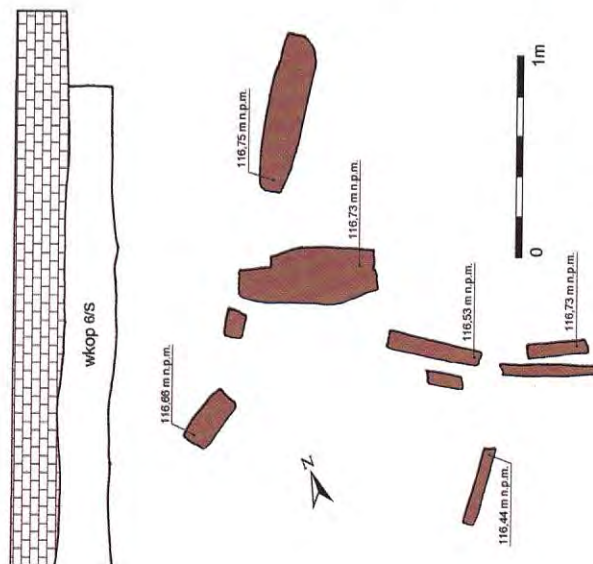

Ryc. 167. Wrocław, ul. Igielna 18, sektor 5. Zachowane fragmenty drewnianego pomostu (A4/N-S). Rys. M. Szczecińska
Abb. 167. Breslau, Nadlbergasse 18, Sektor 5. Erhaltene Fragmente einer hölzernen „Brücke“ (A4/N-S). Gez. von M. Szczecińska

Ryc. 168. Wrocław, ul. Igielna 18, sektory 4 i 5. Południowy fragment pomostu (A4/N-S). Fot. K. Kamiński

Abb. 168. Breslau, Nadlbergasse 18, Sektoren 4 und 5. Südliches Fragment der „Brücke“ (A4/N-S). Foto von K. Kamiński

Ryc. 169. Wrocław, Rynek 50, sektor 4, pozostałości na wierzchni podwórzu (A6_{1a}). Rys. M. Szczecińska
Abb. 169. Breslau, Ring 50, Sektor 5, Überreste der Oberfläche vom Hinterhof (A6_{1a}). Gez. von M. Szczecińska

drzew iglastych. Legary zostały sporządzone z drewna brzozy lub topoli, zaś dźwigar z drewna iglastego.

W części S zachowało się 6, a w N 9 dranic. Te ostatnie jednak nie tworzyły układu zwartego i były znacznie zniszczone. Na podstawie lepiej zachowanego fragmentu S pomostu można przypuszczać, że deski pierwotnie przylegały ściśle do siebie (ryc. 168). Czoła desek od strony W krawędzi traktu zawierały ślady prostopadłego cięcia. Długość maksymalna dranic wynosiła 2,4 m, szer. 0,18-0,49 m, a grub. 0,02-0,04 m. Nie stwierdzono śladów mocowania dranic do legarów. Szerokość pomostu wynosiła pierwotnie co najmniej 2,2 m. Jego nawierzchnia opadała łagodnie w kierunku N. Różnica wysokości była nieznaczna. Spadek na dług. 5 m wynosił około 0,20 m.

Pod serią dranic stwierdzono legary, z których żaden nie zachował się w całości (ryc. 167). Z ich układu wnioskować można także, że pierwotnie było ich znacznie więcej. W części S odsłonięto trzy legary ułożone wzdłuż osi N-S, przy czym dwa znajdowały się przy W, a jeden przy E krańcu traktu. Dwa z nich były w przekroju prostokątne, trzeci zaś półokrągły. Legary ułożone były w odległości ok. 0,10 m od czoła desek. Kolejne 3 legary zachowały się w centralnej części sektora. Ułożono je poprzecznie do osi podłużnej pomostu w rozstawie 1,3-1,5 m. Zostały wykonane z nieokorowanych połowizn brzozy lub topoli, które ułożono częścią półowałą do dołu. W S części miały dług. maksymalną 1,8, szer. od 0,13 do 0,19, zaś grub. 0,06-0,10 m. Z kolei dług. legarów z części środkowej nie przekraczała 1,25 m. Ich szer. wynosiła 0,17-0,28, a grub. 0,03-0,05 m. Z dodatkową stabilizacją podłoża pomostu wiązać należy pojedyncze otoczaki, o średn. od 0,30 do 0,35 m, które stwierdzono w N części sektora. Pod jednym z legarów, w części środkowej zachowanego odcinka pomostu, odkryto podkładkę z dranic, pełniącą rolę dźwigara.

Warstwa A6_{1a}/S. Najprawdopodobniej w tym samym czasie powstało prowizoryczne utwardzenie powierzchni podwórka, na które składały się pojedyncze, ułożone bezładnie fragm. dranic (ryc. 169). Największa z desek miała dług. 0,8, najmniejsza 0,12 m.

Warstwa A3/N. W późniejszym okresie, zarówno w części S, gdzie istniało podwórko, jak i w rejonie ciągu komunikacyjnego od ul. Igielnej, podjęto próbę podniesienia powierzchni terenu, skutkiem czego powstało kilka warstw nasypowych i towarzyszących im poziomów użytkowych. Najniższą jednostkę stratygraficzną reprezentowała warstwa A3/N, która przykryła opisane pozostałości pomostu drewnianego i przylegający do niego od S fragment podwórka.

Miąższość tego poziomu w części S wynosiła około 0,35, w środkowej 0,22, natomiast w pobliżu jej granicy N 0,18 m. Strop warstwy zarejestrowano na wys. 116,73 m n.p.m. Treść warstwy była zróżnicowana. W części południowej tworzyła ją silnie zespolona mierzwa z domieszką próchnicy oraz ścinaków drewna. W kierunku N zaobserwowano większy udział brązowej, piaszczystej i mało zwięzłej próchnicy barwy brązowej. Godnym odnotowania jest fakt, że w opisywanej warstwie stwierdzono pokaźny zbiór silnie rozdrobnionych fragmentów naczyń ceramicznych, a także stosunkowo dużą ilość fragmentów kości zwierzęcych, w tym odpadów produkcyjnych, oraz skór.

Warstwa A2₁/N. Powyżej, na granicy dziedzińca oraz przejazdu, odkryto warstwę jasnożółtego piasku maksymalnej miąższości 0,12 m. W jej stropie uchwycono fragm. silnie zniszczonych dranic, które nie tworzyły regularnego układu. Długość największego wynosiła 0,25, a szer. 0,5 m. Opisywana koncentracja drewna mogła stanowić ślad po rozebranej konstrukcji pomostu.

Warstwy A2₂/N i A1/N. Kolejne dwie warstwy odkryte w części N (sektor 5) miały charakter nasypu. Stanowią one ostatni element sekwencji nawarstwień, powstałych w tej części posesji Igielna 18 w średniowieczu, bowiem wyższe poziomy nie zachowały się do naszych czasów wskutek intensywnych prac budowlanych, jakie prowadzono w XVII-XX w. Niższą warstwę (A2/N), miąższości maksymalnej 0,35 m, tworzył piasek zmieszany z próchnicą oraz grudkami surowej gliny barwy żółtoszarej. Warstwa wyższa, grub. do 0,27 m, złożona była wyłącznie z piasku barwy żółtej. Strop opisywanych warstw znajdował się na wys. 117,35 m n.p.m. i miał tendencję do nieznacznego spadku w kierunku N.

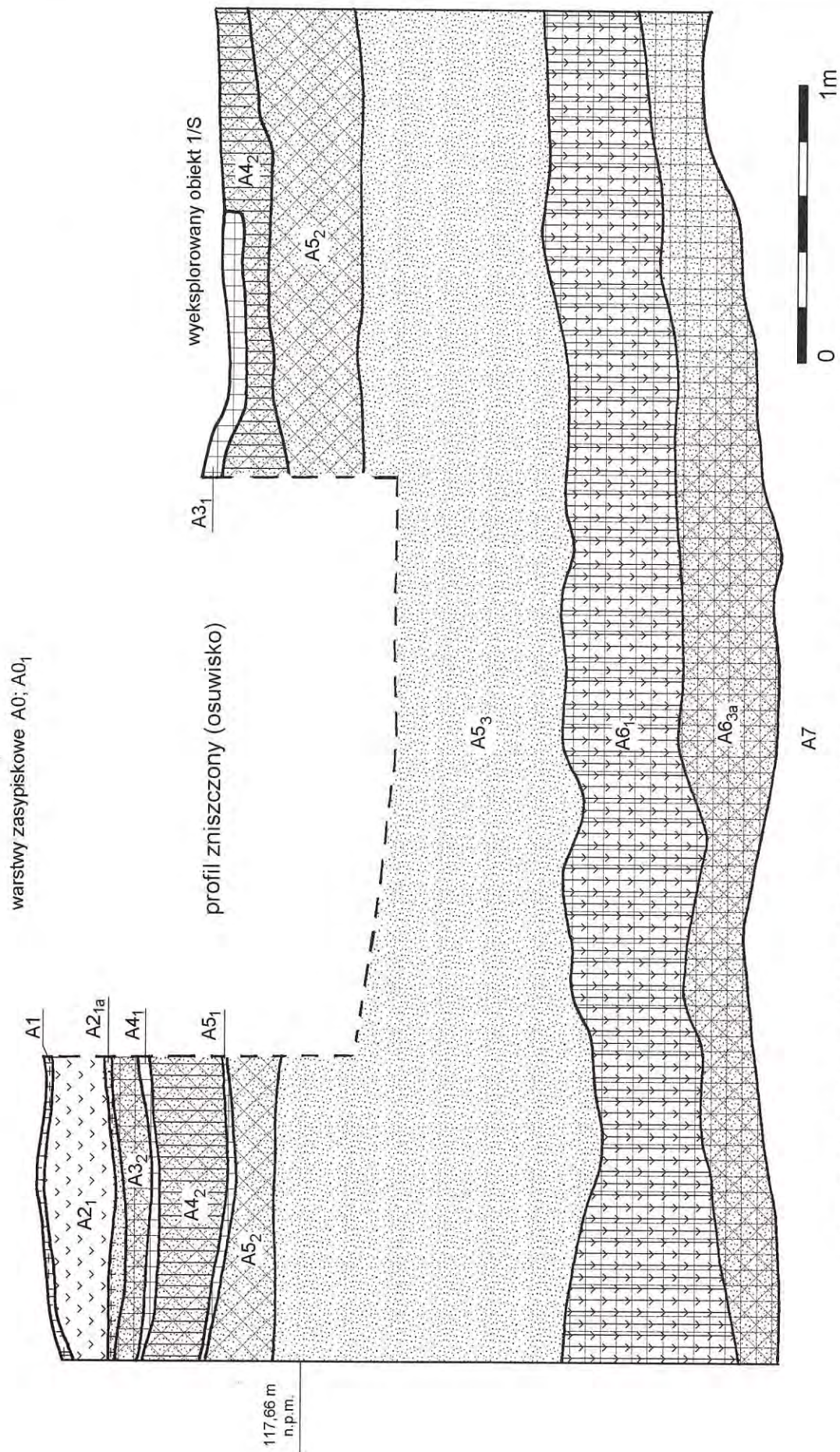
Warstwa A5₃/S. W tym samym okresie na podwórku (sektor 4) powstał także nasyp złożony z dwóch warstw. Objętość tego nasypu (ponad 30 m³) wskazuje na podjęcie próby gruntownej przebudowy tej części zatły posesji (ryc. 170). Obie warstwy zarejestrowano na całej powierzchni podwórka. Ich N fragm. zostały poważnie naruszone przez budowę w późniejszym okresie dwóch obiektów (3/S i 4/S). Warstwę niższą (A5₃/S) tworzył żółty, miejscami rdzawy piasek drobnoziarnisty z dużą domieszką grudek gliny i próchnicy, skoncentrowanych w jej dolnej części. Miąższość warstwy wynosiła średnio 0,9 m. Miejscami była nieco większa, jak np. w części centralnej (1,18 m). Kolejny poziom nasypu (A5₂/S) miał nieco mniejszą miąższość, która wynosiła w partii N 0,25 m, wzrastając stopniowo ku S granicy sektora 4, gdzie osiągała maksymalnie grub. 0,40 m. Niezakłócony strop opisywanej warstwy wystąpił na wys. 117,98 m n.p.m. Warstwę tworzył szary piasek z grudkami próchnicy.

Warstwa A5₁/S. Po budowie nasypów nastąpił okres użytkowania podwórka, w rezultacie czego odłożyła się warstwa A5₁/S, złożona z plastycznej mierzwy koloru brązowego. Stwierdzono ją w centralnej i S części podwórka. Jej strop zarejestrowano na wys. 118,00 m n.p.m. Grubość opisywanego poziomu wynosiła średnio 0,05 m.

Warstwa A4₂/S. Wkrótce na terenie podwórka usypiano kolejną warstwę, którą tworzył szary piasek z grudkami próchnicy, gliny i ilu. Zaobserwowano w niej pojedyncze soczewki popiołu z niewielką domieszką węgla drzewnych. Jej strop miał wys. 118,20 m n.p.m. Warstwa opadała nieznacznie w kierunku N osiągając tam grub. ok. 0,30 m.

Warstwa A4₁/S. Następną warstwą, którą stwierdzono w środkowej i S części podwórka, była brązowa, plastyczna mierzwa grub. 0,04 m (ryc. 170). Jej strop zarejestrowano na wys. 118,25 m n.p.m.

Warstwa A3₂/S. Po okresie użytkowania podwórka, czego wyrazem była opisana wyżej warstwa mierzwy, wykonano kolejny nasyp piaszczysty barwy żółtej (ryc. 170). Jego strop uchwycono na wys. 118,34 m n.p.m (część centralna przy E granicy sektora 4). W partii S sektora miąższość nasypu dochodziła do 0,28 m, natomiast w środkowej do 0,10 m.

Ryc. 170. Wrocław, ul. Igielna 18, sektor 4. Profil wschodni. Objasnienia jednostek stratygraficznych w tekście. Rys. W. Witkowska
 Abb. 170. Breslau, Nadlergasse 18, Sektor 4. Ostaufriß. Erklärungen zu den stratigraphischen Einheiten im Text. Gez. von W. Witkowska.

Warstwa A3₁/S. W późniejszym czasie na podwórku powstała warstwa brązowej mierzwy z domieszką piasku. Jej strop w części środkowej lokował się na wys. 118,28 m n.p.m., a w S na wys. 118,05 m n.p.m. (ryc. 170). Warstwa osiągała maksymalnie miąższość 0,12 m.

Obiekt 4/S – kloaka. Składał się na nią wkop i szalująca go, dwudzielna konstrukcja drewniana (ryc. 171). Zniszczony pożarem strop konstrukcji zalegał na wys. ok. 117,67 m n.p.m. W rzucie poziomym miała ona kształt nieregularnego czworoboku, zorientowanego zgodnie z kierunkami świata. Jej budowę poprzedziło wykonanie, górą czworobocznego, wkopu o zachowanych wymiarach 2,70 × 3,08 m (wartość niepełna). W przekroju pionowym miał on kształt trapezowaty. Przecinał wszystkie wcześniej powstałe nawarstwienia kulturowe, zagłębiając się w piaszczyste podłoże calcowe. Na podstawie zachowanych śladów można szacować, iż osiągał głęb. co najmniej 3,1 m. Na dnie wkopu, w jego narożach, wbito na głęb. do 0,48 m cztery zastrzone słupy o średn. 0,15-0,18 m. Za słupami ułożono poziomo na styk dranice o szer. 0,28-0,30, grub. 0,05-0,06 m, tworzące szalunek. Zbudowano w ten sposób dolną skrzynię cembrowiny, osiagającą wys. co najmniej 2,4 m. Celem wzmocnienia jej konstrukcji nad pierwszym rzędem dranic osadzono na płask deski, pełniące rolę rozpór, z których dwie, S i W, miały po jednym zaciosie. Zaciosy przylegały do słupów od ich zewnętrznej strony. Zewnętrzna, wolna część wkopu pod kloakę zasypała była piaskiem (warstwa 1).

Pozostałości skrzyni górnej odkryto w ścianach N i W. Reprezentowane były przez dwie niekompletne dranice. Ich dług. maksymalna wynosiła 1,14, szer. 0,14, a grub. nie przekraczała 0,06 m.

Wewnątrz obiektu wyróżniono 3 warstwy z okresu użytkowania kloaki, o łącznej miąższości 1,5 m. W spągu znajdowała się warstwa ciemnobrunatnej mierzwy (1), a nad nią piaszczysty zasyp (2) oraz kolejny poziom brunatnej mierzwy (3). Z nawarstwień tych, a głównie z warstwy 3, pochodzi bogaty zbiór zabytków ruchomych. Powyżej tych nawarstwień leżało niejednorodne zasypisko złożone z gruzu szachulcowego, mierzwy, próchnicy oraz licznych fragmentów przepalonych dranic.

Chronologia – 2 poł. XIII - początki XIV w., na podstawie ceramiki naczyniowej.

Warstwa A2₂/S. W trakcie użytkowania kloaki narosła warstwa brązowej próchnicy z domieszką mierzwy oraz grudek zielonej gliny. Stwierdzono ją na S od obiektu nr 4/S, z wyjątkiem E części podwórka. Miąższość opisywanego poziomu wynosiła 0,02-0,08 m.

Chronologia – 2. poł. XIII - początek XIV w., na podstawie ceramiki naczyniowej.

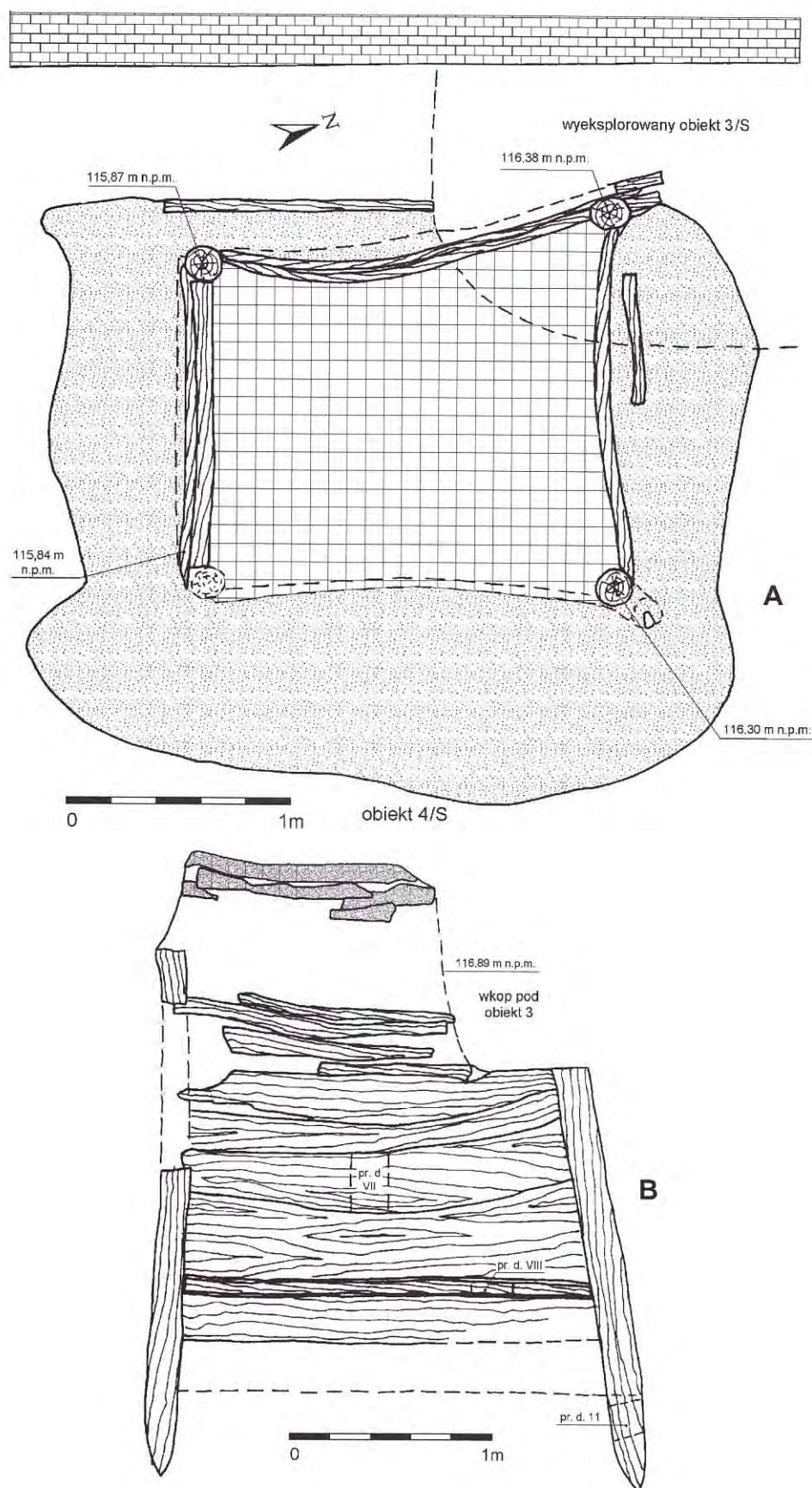
Obiekt 2/S. W okresie, kiedy odłożona została warstwa A2₂/S w środkowej części podwórka podjęto próbę wzniesienia obiektu naziemnego, którego przeznaczenie jak i pierwotny wygląd, z powodu nikłych pozostałości, są trudne do ustalenia. Jego ślady reprezentowane były przez wbite pionowo, na osi N-S, kołek i słup, nadpalone w trakcie pożaru. Kółek był w przekroju prostokątny (0,02 × 0,04 m), o zastrzonym wierzchołku. Jego dług. wynosiła 0,22 m. Także zastrzony na wierzchołku słup miał przekrój prostokątny (0,12 × 0,22 m) i zachowaną dług. 0,28 m.

Obiekt 1/N. W południowej części sektora 5 odkryto obiekt pełniący rolę piwniczki (ryc. 172). Jego zarys uchwycono w stropie ostatniej ze średniowiecznych jednostek stratygraficznych (A1/N), zachowanych w tej części posesji. Obecność gruzu szachulcowego w zasypisku piwnicy (warstwa 5) dowodzi związku chronologicznego z obiektem opisanym jako kloaka (4/S), w którego wnętrzu odkryto podobny materiał. Część W obiektu nie została przebadana, ponieważ znajdowała się pod łękiem muru. Rama piwnicy miała kształt czworokąta o wymiarach 1,26 (wartość niepełna) × 1,16 m. Zbudowano ją we wkopie głęb. co najmniej 1,44 m, który w przekroju pionowym był trapezowaty. Wkop przecinał wszystkie warstwy kulturowe, zagłębiając się w poziom piasków calcowych (A7). Jego wypełnisko stanowiły piaski (1) z domieszką gliny. Konstrukcja drewniana składała się z pionowo osadzonych, w przekroju owalnych słupów (średn. 0,11-0,14 m), za którymi znajdowały się dranice szalunku. Czoła dranic ułożonych poziomo stykały się. Nie wszystkie deski zachowały się. W ścianach E i S stwierdzono po 5 dranic, a w N 6. Ich maksymalna dług. wynosiła 1,39, szer. 0,25, grub. 0,03 m. Dno obiektu, w najstarszej fazie użytkowania, wyłożono dranicami, tworzącymi rodzaj podłogi. Jej pozostałość stanowiła warstwa zbutwiałego drewna (warstwa 13). W trakcie użytkowania obiektu powstało zapewne kilka innych tego typu poziomów, zabezpieczających a zarazem podwyższających stopniowo dno. Niestety, próby oczyszczania wnętrza komory podczas użytkowania, a także procesy postdepozycyjne sprawiły, że nie wszystkie poziomy zachowały się w podobnym stanie. Jako pozostałości kolejnych poziomów podłogi uznać można dwie kolejne warstwy silnie zbutwiałego drewna (8 i 10). Zabezpieczanie dna potwierdza także pośrednio obecność w połowie wysokości ścian S i N dwóch czworokątnych dranic (szer. maksymalna 0,06, grub. maksymalna 0,03 m), które przylegały do ścian od strony wewnętrznej obiektu, tworząc rodzaj legarów dla następnego poziomu podłogi. Podczas użytkowania obiektu powstało 5 innych warstw (6, 7, 9, 11, 12), składających się z piasku lub próchnicy. Pięć dalszych wyróżniono w zasypisku powstałym po zakończeniu użytkowania piwnicy (1-5).

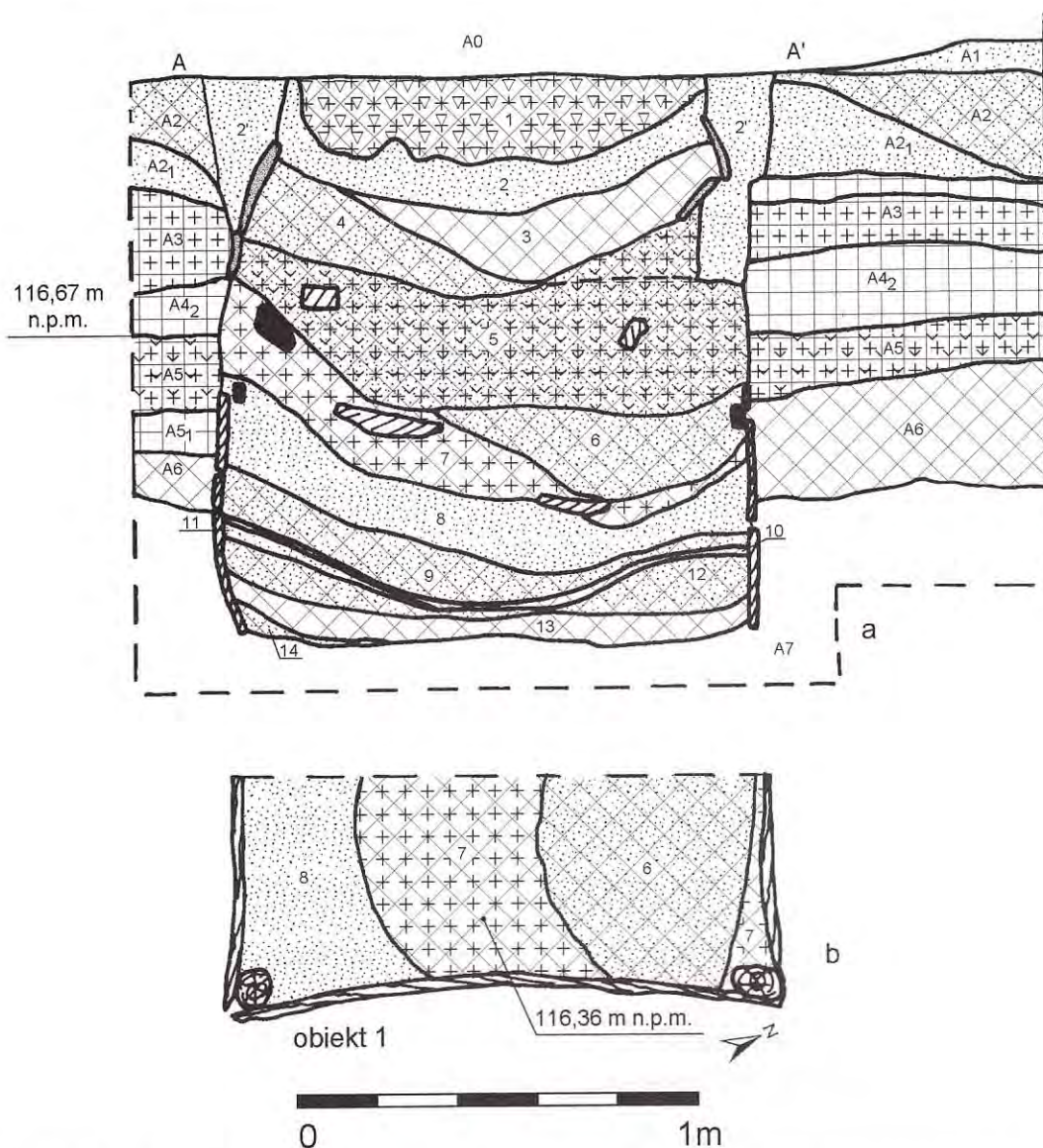
Obiekt 2/N. W zbliżonym okresie, w pobliżu granicy dzielącej przejazd i dziedziniec, powstała nieckowata, półowalna w rzucie jama o bliżej nieokreślonym przeznaczeniu. Jej strop uchwycono w warstwie A1/N. Część W uległa zniszczeniu przez wkop (9a/N) pod mur. Długość zachowanego fragm. jamy wynosiła 1,1, szer. 0,28, a głęb. 0,38 m. Wypełnisko tworzyła brunatna próchnica z domieszką gliny i węgla drzewnych.

Warstwa A2_{1a}/S. W środkowej części podwórka (sektor 4) wystąpiła warstwa silnie rozdrobnionych węgla drzewnych. W jej obrębie odkryto także fragmenty spalonych dranic, z których największa miała dług. 0,36 m. Strop warstwy w centralnej części sektora znajdował się na wys. bezwzględnej 118,28 m n.p.m., opadając nieznacznie w kierunku N, gdzie położony był 0,31 m niżej. Grubość warstwy wynosiła maksymalnie 0,10 m. Jej kontynuację stwierdzono w zasypisku obiektu 4/S i 1/N. Warstwa ta ustala zatem datę końcową funkcjonowania wspomnianych urządzeń, a także zdaje się potwierdzać, że pożar swym zasięgiem oprócz obiektu 4 objął S część podwórka.

Warstwa A2_{1b}/S. Zapewne z tym samym wydarzeniem związana jest kolejna warstwa (A2_{1a}) z sektora 4, którą należy

Ryc. 171. Wrocław, ul. Igielna 18, sektor 4. Kloaka (obiekt 4/S). A – rzut płaski dolnej części; B – zachowany fragment konstrukcji ściany zachodniej. Rys. M. Szczecińska
 Abb. 171. Breslau, Nadlergasse 18, Sektor 4. Kloake (Objekt 4/S). A – Grundriß des unteren Teiles; B – erhaltenes Fragment der Westwandkonstruktion. Gez. von M. Szczecińska

Ryc. 172. Wrocław, ul. Igielna 18, sektor 5. Piwnica (obiekt 1/N): a – rzut płaski na poziome wystąpienia pozostałości konstrukcyjnych; b – przekrój poprzeczny. Rys. W. Witkowska
 Abb. 172. Breslau, Nadlergasse 18, Sektor 5. Keller (Objekt 1/N): a – Grundriß im Horizont der auftretenden Konstruktionsüberreste; b – Querschnitt. Gez. von W. Witkowska

interpretować jako rodzaj nasypu, złożonego z przepalonego gruzu szachulcowego. Warstwa ta, oprócz rozdrobnionej i przepalanej gliny oraz grudek zaprawy wapiennej, zawierała większe fragmenty tynku, z białą farbą. Opisywany poziom zaznaczył się w środkowej i N części podwórka. Warstwę usypano nierównomiernie. Większa ilość gruzu została złożona w części środkowo-wschodniej podwórka, skutkiem czego powstał niewielki pagórek. W północnej części gruz całkowicie maskował zagłębienie po znajdującej się tam kloace (obiekt 4/S). Jego miąższość dochodziła tam do 1,6 m. W części S warstwa gruzu szachulcowego miała średnio grub. 0,25 m. Opisywaną jednostkę stratygraficzną traktować należy jako ślad usuwania skutków pożaru.

Warstwa A1a/S. Do tego samego zespołu warstw powstałych po pożarze należała ilasta próchnica z dużą domieszką węgla drzewnych, miąższości 0,15 m, odłożona w N części podwórka (sektor 4). Jej obecność zarejestrowano na odcinku 3 m, a dalsze fragm. zostały zniszczone przez późniejsze nawarstwienia.

Warstwa A1b/S. W miejscu zasypanej kloaki zapadająca się warstwa pokryta została luźnym brukiem z otoczków o średn. 0,05-0,32 m. Powierzchnia utwardzona miała w rzucie poziomym kształt nieregularnego owalu o wymiarach $0,9 \times 1,0$ m.

Scharakteryzowane warstwy, związane zarówno z pożarem, jak i usuwaniem jego skutków, stanowią ostatnie ogniwo stratygraficzne niezakłóconego kompleksu nawarstwień.

Obiekt 6/N. Po usypaniu poziomu A1/N w północnej części posesji Igielna 18, lecz przed wzniesieniem gotyckiego budynku (2. poł. XIV w.), powstała niewielka piwniczka, której dolny fragment zidentyfikowano na wys. 116,54 m n.p.m. przy N granicy wykopu po usunięciu nasypu (A0). Zachowany fragment wkopany był w warstwę A5/N. Obiekt miał kształt czworokąta, przy czym poznano jedynie jego część S. Wymiary: ściana S – 0,52 m; fragm. ściany W – 0,25 m; fragm. ściany E – 0,20 m.

Szalunek obiektu tworzyły dranice ułożone poziomo w wąskoprzestrzennym, prostokątnym w przekroju wkopie.

Przed posadowieniem drewnianej konstrukcji na płaskim dnie usypano 0,05 m grub. warstwę piasku (warstwa 1). Drewno obudowy uległo zbutwieniu, stąd trudno ustalić dokładnie liczbę i wymiary poszczególnych dranic. Z zachowanych śladów można wnioskować, że dranice miały grub. do 0,03 m. Na dnie obiektu stwierdzono soczewkę szarego piasku z domieszką próchnicy (warstwa 2a), grub. 0,10 m, zalegającą między „płatami” szarordzawej gliny (warstwa 2b), maksymalnej miąższości 0,06 m. Wyżej znajdowała się 0,18 m grub. warstwa szarej próchnicy (warstwa 3). W części stropowej wystąpiła szarordzawa glina (warstwa 4) miąższości 0,12 m. Podczas eksploracji obiektu nie uzyskano zabytków ruchomych.

Wkop 5/S. Następną jednostką stratygraficzną w podwórzu (sektor 4) był, zarejestrowany na dług. ok. 8,4 m, wkop budowlany pod W mur kurtynowy dzielący posesję na dwa trakty. Przecinał on wszystkie opisane dotychczas warstwy kulturowe z wyjątkiem nawarstwień związanych z obiektem 3/S, dokąd nie sięgał, toteż trudno ustalić relację między tymi jednostkami. Maksymalna szer. wkopu wynosiła 1,34 m, zaś głęb. 2,18 m. Jego wypełnisko, będące efektem jednorazowego zasypiania, złożone było z gruzu ceglano-wapiennego, zmieszanego z piaskiem i próchnicą barwy szarej i ciemnobrązowej.

Obiekt 3/S. Kolejną jednostką stratygraficzną w sektorze 4 były pozostałości drewnianej studni (ryc. 173), odkryte w NW części współczesnego dziedzińca. Niezakłóconą, dolną część obiektu, na którą składały się wkop z wypełniskiem i fragm. beczki dębowej, odkryto po usunięciu nasypu gruzowo-ziemnego (warstwa A0), na wys. 117,51 m n.p.m. Wkop miał kształt czworoboku o wymiarach: 1,40 × 2,06 m. Jego W część została zniszczona podczas renowacji muru kurtynowego. Ściany zagłębienia opadały ukośnie do płaskiego dna, które zalegało na wys. 116,20 m n.p.m. Zachowany fragment wkopu miał głęb. ok. 1,3 m. Zniszczył wszystkie nawarstwienia kulturowe, dochodząc do spągu gleby pierwotnej. Dno wkopu wyścielała warstwa piasku (warstwa 1) grub. 0,03-0,05 m, na której ułożone były dwa poziomy desek, pełniące funkcję fundamentu. Dolny poziom składał się z 7, a górny z 4 dębowych desek, zorientowanych wzdłuż osi E-W, przy czym deski dolnej warstwy tworzyły zwarty układ, stykając się bocznymi krawędziami. Maksymalna dług. desek wynosiła 1,12, szer. 0,24, a grub. 0,06 m. Na fundamencie tym posadowiono beczkę. W rzucie poziomym miała ona zarys owalu o wymiarach 0,82 × 1,0 m. Zachowany fragm. cembrowiny dolnej miał wys. 1,06 m. Ściany zbudowane były z desek szer. 0,12-0,25 m i maksymalnej grub. 0,06 m. W dolnej partii zachowała się żelazna obręcz szer. 0,05 i grub. 0,01 m. Dno beczki stanowiły 2 półokrągłe deski maksymalnej dług. 0,60 i szer. 0,42 m, osadzone w wątorach. Od strony zewnętrznej dno wzmocnione było deską (0,06 × 0,22 m) przytwierdzoną do niego za pomocą śrub. Beczka osadzona była we wkopie wypełnionym próchnicą (warstwa 2) zmieszaną z gruzem ceglano-wapiennym. Wnętrze beczki zawierało dwie warstwy. Na dnie znajdował się ilasty osad (warstwa 3) barwy niebieskiej, miąższości 0,20 m – pozostałość pierwotnego wypełnienia. Wyższe partie zasypane były gruzem ceglano-wapiennym z fragmentami desek ze ścian rząpia (warstwa A0).

Wkop 9a/N-9b/N. Mur graniczny z działką Igielna 17 zbudowano we wkopie szerokoprzestrzennym. Jego wschodnia,

Ryc. 173. Wrocław, ul. Igielna 18, sektor 4. Zachowany fragment drewnianego rząpia z widoczną podstawą (obiekt 3/S).

Fot. P. Guszpit

Abb. 173. Breslau, Nadlergasse 18, Sektor 4. Erhaltenes Fragment eines hölzernen Sodes mit der sichtbaren Grundlage (Objekt 3/S). Foto von P. Guszpit

dostępna do badań, część miała szer. ok. 0,5 m, a głęb. przekraczała 1,5 m. Po zbudowaniu muru wolną część wkopu zasypano gruzem ceglano-wapiennym z dużą domieszką szarej, piaszczystej próchnicy. Świadectwem naprawy muru jest młodszy fragment wkopu (9b/N), zidentyfikowany w części środkowej i północnej sektora 5.

Wkop 6/S – stratygraficznie równoległy z poprzednim, szerokoprzestrzenny wkop pod fundament sąsiedzkiego muru z działki Rynek 51. Zarejestrowano go na wysokości ok. 118,00 m n.p.m. Jego szerokość od wschodniego lica muru osiągała 1,2 m, a głęb. średnio 1,7 m. Zasypano go piaskiem zmieszonym z gruzem ceglano-wapiennym.

Warstwa A0₁ – złożona z gruzu ceglano-wapiennego z domieszką piasku i próchnicy. Usypano ją na miejscu nawarstwień z 2. poł. XIV-XVI w., usuniętych w związku z przebudową kamienicy frontowej przy ul. Igielnej 18. Maksymalna miąższość warstwy osiągała 3,5 m.

Obiekt 1/S. W obrębie dziedzińca, po powstaniu starszej warstwy nasypu A0₁, wykopano nieckowaty w przekroju dół na wapno. Jego górny zarys, zarejestrowany na wys. 118,33 m n.p.m., miał kształt czworoboku o wymiarach 3,10 × 4,35 m. Krawędzie E i W stanowiły mury otaczające dziedziniec, a od S obiekt zniszczył wkop budowlany z czasów najnowszych. Na dnie i na ściankach dołu wystąpiła warstwa wapna, osiagająca grub. 0,15 m. Na podstawie resztek wapna zachowanych na otaczających jamę murach, stwierdzono, iż jej strop pierwotnie znajdował się co najmniej na wysokości 119,10 m n.p.m., a więc głęb. dochodziła do 2,5 m. Dół zasypano gruzem wapienno-ceglanym z domieszką gliny oraz eratykami (warstwa 1), pochodzącymi najprawdopodobniej z rozbiórki fundamentów.

Rynek 50

Za sprawą licznych prac budowlanych, jakie miały miejsce w czasach nowożytnych i najnowszych, w obrębie piwnic nie zachowały się nawarstwienia, które w sposób nie budzący dyskusji można odnieść do XIII-XIV-wiecznej fazy rozwoju

kamienicy. Skąpy jest także zasób murowanych relikwów parteru budynku z tego czasu (por. rozdział VI.2). Jedyną jednostką stratygraficzną, którą z zastrzeżeniem można odnieść do omawianej fazy, była warstwa (A0₁), odsłonięta w pomieszczeniu piwnicznym, sąsiadującym od południa z współczesnym dziedzińcem (sektor 3). Z przyczyn technicznych rozpoznano ją jedynie do głęb. 0,8 m poniżej współczesnej powierzchni posadzek cementowych. Warstwa złożona była z gruzu ceglano-wapiennego z domieszką próchnicy. W jej obrębie stwierdzono pojedyncze otoczaki, pochodzące z rozbiórki fundamentu.

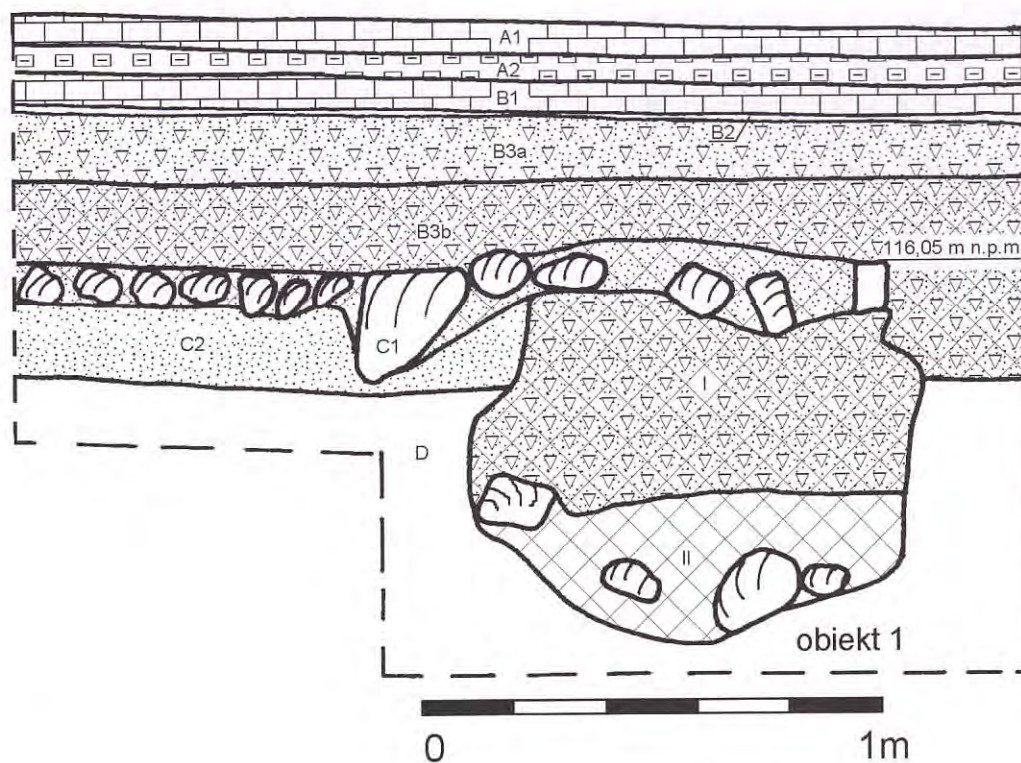
Obiekt 2 – jama śmietniskowa, odkryta w odległości 8 m na N od krawędzi wykopu, w sektorze I. Stanowi jedną ze starszych jednostek stratygraficznych S części przebadanego terenu. Zarysy jamy zidentyfikowano w stropie piaszczystego podłoża calcowego (warstwa A7), na wys. 115,83 m n.p.m. Jej górna część uległa zniszczeniu podczas późniejszych robót budowlanych. W obrębie wykopu znalazł się E fragm. jamy, na podstawie którego można wnioskować, iż miała ona kształt zbliżony do owalu. Długość odsłoniętego fragm. wynosiła 1,14 m, szer. 0,36 m, a maksymalna głęb. 0,47 m. W przekroju pionowym jama miała kształt nieckowaty. Wypełnisko stanowiła szarobrazowa próchnica z licznymi węglami drzewnymi, gruzem ceglany i otoczkami kamiennymi o średn. 0,08-0,10 m.

Obiekt 1. W części S sektora I kolejną pod względem chronologicznym jednostką stratygraficzną była jama, która pierwotnie mogła służyć jako miejsce poboru piasku do celów budowlanych, zasypana następnie odpadkami (ryc. 174). Jej zarys zarejestrowano w stropie piasków calcowych (117,74 m

n.p.m.). Niewątpliwie jednak strop jamy uległ zniszczeniu podczas późniejszego układania bruku. Odsłonięta część miała w rzucie poziomym postać trapezu o nieregularnych krawędziach, a w przekroju pionowym kształt gruszkowaty. Maksymalna dług. jamy wynosiła 1,56, zaś głęb. 0,8 m. Na dnie odkryto skupisko eratyków o średn. 0,10-0,20 m, zasypanych ciemną, piaszczystą próchnicą (warstwa 2) o grub. do 0,35 m. Wyżej zalegała warstwa ciemnej próchnicy miąższości 0,35-0,50 m, z domieszką piasku i drobnego gruzu ceglano-wapiennego (warstwa 1).

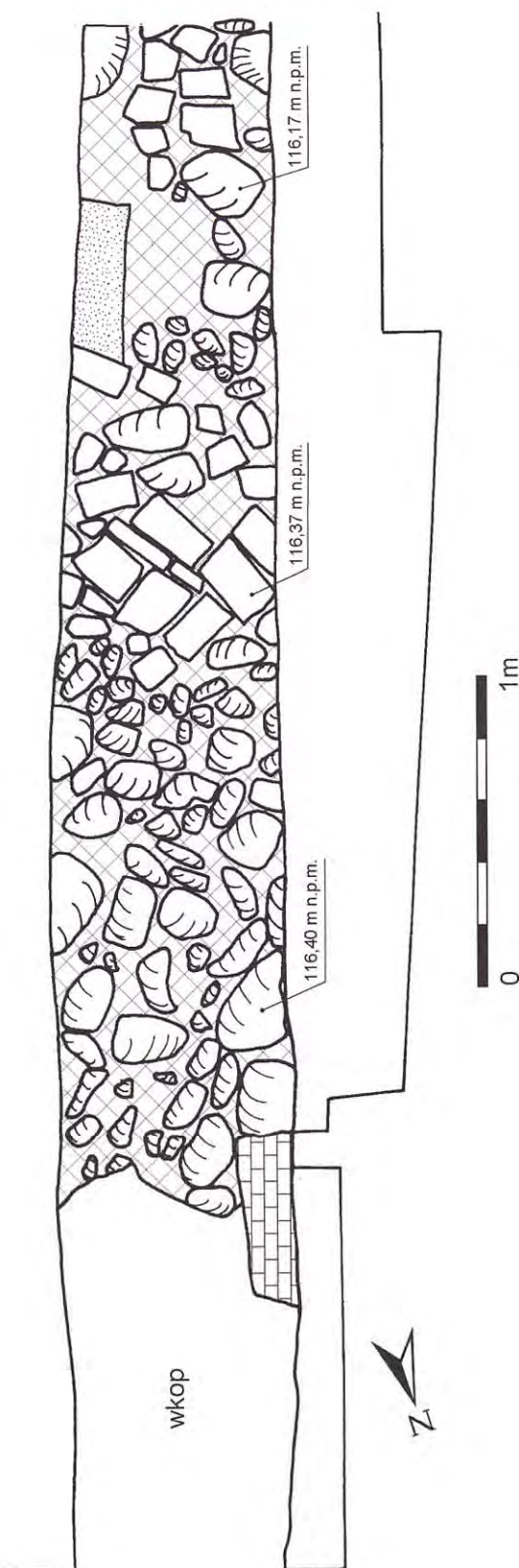
Zespół warstw C. Powyżej opisanych obiektów mieściło się kilka podsypów i powierzchni utwardzonych, pełniących rolę podłóg.

Na piaskach podłoża, po całkowitym usunięciu gleby, usypiano warstwę szarego piasku (warstwa C2) miąższości 0,10-0,15 m, którą stwierdzono w rejonie współczesnego pomieszczenia piwnicznego oraz klatki schodowej, w sumie na odcinku ok. 14 m. Była ona naruszona, podobnie jak wyższe jednostki stratygraficzne, dwoma fragmentami murów oraz wkopami. Poziom ten pełnił rolę podsypu dla znajdującej się wyżej nawierzchni brukowanej. Z warstwy nie pozyskano wprawdzie ceramiki, ale układ stratygraficzny wskazuje, że podsyp ten jest młodszy od opisanych wyżej jam. Zachowany na odcinku ok. 14 m bruk (warstwa C1₁) tworzył zwartą płaszczyznę zbudowaną z otoczków, uzupełnionych miejscami płasko ułożonymi ceglami (ryc. 175, 176). Największe z otoczków miały wymiary 0,20 × 0,35 m, a najmniejsze 0,06 × 0,10 m. W fugach natrafiono na pozostałości warstwy użytkowej w postaci ciemnoszarej, lekko przepiaszczzonej próchnicy (warstwa C1₂).

Ryc. 174. Wrocław, Rynek 50, sektor I. Południowy fragment profilu wschodniego z widoczną jamą (obiekt 1). Rys. W. Witkowska

Abb. 174. Breslau, Ring 50, Sektor I. Südliches Fragment des östlichen Aufrisses mit der sichtbaren Grube (Objekt 1). Gez. von W. Witkowska

Ryc. 175. Wrocław, Rynek 50, sektor 2: rejon klatki schodowej. Bruk złożony z kamieni i cegieł (C1_a). Rys. W. Witkowska
Abb. 175. Breslau, Ring 50, Sektor 2: Bereich des Treppenhauses. Stein- und Backsteinpflaster (C1_a). Gez. von W. Witkowska

Ryc. 176. Wrocław, Rynek 50, sektor 2: rejon klatki schodowej, bruk ceglano-kamienny (C1_a). Fot. P. Guszpit
Abb. 176. Breslau, Ring 50, Sektor 2: Bereich des Treppenhauses. Stein- und Backsteinpflaster (C1_a). Foto von P. Guszpit

Maksymalna miąższość poziomu brukowego wynosiła 0,20 m, a jego powierzchnia nieznacznie wznosiła się w kierunku N. W części S strop wystąpił na wys. ok. 116,05 m n.p.m., a w N na 116,40 m n.p.m. W obrębie bruku nie odkryto zabytków ruchomych.

Połączone działki Rynek 50 - Igielna 18

Przebudowa kamienicy przyfrontowej w 1903 r. i późniejsze przeobrażenia na całej połączonej posesji pozostawiły liczne ślady w nawarstwieniach i substancji budowlanej. Wskutek modernizacji dziedzińca (sektor 4) i bramy (sektor 5) powstał nasyp o miąższości 1,0-2,5 m (A0), zapewne częściowo na bazie starszego poziomu niwelacyjnego (A0₁). W XX w. przeprowadzono liczne wkopy pod budowę sieci kanalizacyjnej, ciepłowniczej, a także związane z renowacją fundamentów (obiekty: 7/S, 8/S, 8/N; nasyp 1/Na – sektor 6). Strop nawarstwień dziedzińca przykryty został dwuwarstwową posadzką cementową. W piwnicach kamienicy przyrynkowej powstały podsypy i posadzki z cegieł klinkierowych lub cementu (jednostki stratygraficzne: B3_b, B3_a, B2, B1 i A4, A3, A2, A1).

CHRONOLOGIA

Aby ustalić chronologię opisanych wcześniej nawarstwień, wykorzystano materiały ceramiczne⁷, stratygrafię warstw i relikty zabudowy murowanej oraz wyniki badań dendrochronologicznych.

⁷ Katalog zabytków ruchomych w: KOMPLEKSOWE 1998, s. 93-140.

ul. Igielna 18

Do najstarszych pozostałości zaliczono grupę jam posłupowych (obiekty 4, 5, 7/N), odsłoniętych w północnej części terenu badań, w stropie naturalnych utworów piaszczysto-żwirowych. Żaden z wymienionych obiektów nie dostarczył materiałów kulturowych, toteż trudno określić ich chronologię. Sytuację pogarsza fakt, że w wyższej warstwie, tj. w zakłóconym działalnością człowieka poziomie gleby (A6), odnotowano współwystępowanie ceramiki pradziejowej (okres wpływów rzymskich i okres wędrówek ludów), wczesno- i późnośredniowiecznej. Kolejną jednostką stratygraficzną w sekwencji zjawisk były pozostałości rynsztoku. Zespół ułamków naczyń ceramicznych, pochodzących z wypełniska obiektu, odniesiono do 2. połowy XIII i początku XIV w. W oparciu o datowanie elementów konstrukcyjnych, pochodzących z wyżej usytuowanych jednostek (pomost – A4₁/N-S), chronologię kanału można zawęzić do końca 1. lub początków 2. połowy XIII w. Analogicznie należy potraktować najstarszy obiekt (9/S), odkryty w południowej części terenu badań, chociaż materiał ceramiczny, wydobyty z obiektu, jest datowany w przedziale od 2. połowy XIII do początków XIV w.

Nad jednostką tą powstały trzy warstwy (A6₃/S, A6₂/S, A6_{1b}/S), z których dwie oprócz materiałów ceramicznych z 2. połowy XIII i XIV w. zawierały pojedyncze zabytki z XV w. Sądzymy, że te ostatnie są obcymi wtrętami, które przedostały się z innego kontekstu wskutek naturalnych procesów postdepozycyjnych. Sekwencję wymienionych nawarstwień należy odnieść, podobnie jak trzech następnych jednostek z północnej części terenu badań (A5/N, obiekt 9/N, A4₂/N), do 2. połowy XIII w. *Terminus ante quem* ustalony jest dzięki wynikom ekspertyzy dendrologicznej młodszego stratygraficznie drewnianego pomostu (A4₁/N-S). Dodać należy, że w warstwie nasypowej A4₂/N także znalazły się fragmenty naczyń z XV w. Przypuszczalnie przedostały się one do tego poziomu z wkopów budowlanych (A9a/N i A9b/N), przecinających warstwę strony zachodniej. W toku badań pomyślnie skorelowano warstwę A6_{1b}, zarejestrowaną na podwórku, z dwoma jednostkami (A5/N i A4₂/N) z północnej części terenu badań. Duże znaczenie miał zamykający tę część sekwencji od góry pomost, który sięgał południowego fragmentu podwórka. Tam zaś, w stropie mierzwy A6_{1b}/S, wystąpiła drewniana nawierzchnia prowizorycznie utwardzona (A6_{1a}/S). Zasadnicze znaczenie dla określenia chronologii omówionych dotychczas jednostek

mają rezultaty badań dendrologicznych pomostu (A4₁/N-S). Ekspertyza 4 prób, pobranych z dranic dębowych wskazuje na to, iż drzewa, z których je wykonano, zostały ścięte w przedziale lat od 1241 (-6/+9) do 1251, przy czym jedna z prób, datowana na 1246 r., zawiera dyspersję -6/+9 lat. Interpretacja tych wyników pozwala określić datę powstania pomostu na 3. ćwierć lub szerzej na 2. połowę XIII w. Podyktowane jest to przypuszczeniem, że elementy konstrukcyjne nawierzchni zostały wtórnie użyte, na co wskazuje 10-letni przedział między najstarszą i najmłodszą próbą. Kolejną przyczyną tak ostrożnego datowania jest nieznajomość wieku środkowego i północnego odcinka pomostu, bowiem zostały one zbudowane z dranic i odziomków drewna nieuwzględnionego w analizie dendrometrycznej.

W podobny sposób udało się ustalić datowanie siedmiu kolejnych warstw (A5₃/S, A5₂/S, A5₁/S, A4₂/S, A4₁/S, A3₂/S, A3₁/S), które stwierdzono w rejonie podwórka i czterech dalszych (A3/N, A2₁/N, A2₂/N, A1/N), odkrytych w części północnej terenu badań nad drewnianym pomostem. Ich chronologię zdaje się określać wynik analizy dendrologicznej elementów konstrukcyjnych kłoki (4/S). Próby pobrane z dranic skrzyni dolnej i słupa wykazały, że do budowy kłoki użyto drewna, pochodzącego z drzew ściętych odpowiednio po roku 1216 (pr. 8), 1234 (pr. 9), 1255? (pr. 11) i 1259 (pr. 7). W świetle tych wyników wzniesienie konstrukcji należy umieścić w 2. połowie XIII w. Otwarty pozostaje okres funkcjonowania obiektu, który w oparciu o materiał ceramiczny z trzech warstw użytkowych, datowany jest do początków XIV w.

Omawiając tę część sekwencji jednostek stratygraficznych, należy zwrócić uwagę na dwie kwestie. Pierwszą jest udokumentowanie relacji stratygraficznej między warstwami o charakterze nasypowym, które powstały zarówno w południowej, jak i północnej części wykopu przy ul. Igielnej 18 (A5₃/S, A5₂/S i A2₂/N, A1/N). Drugą zaś stwierdzenie w materiale z dwóch warstw nasypowych (z terenu zajmowanego wcześniej przez pomost drewniany), ułamków naczyń z XVI w. Fragmenty XV i XVI-wiecznej ceramiki rozpoznano w jednej warstwie i w wypełnisku latryny. Sądzymy, że zabytki te należy traktować jako wtręty pochodzące z eksploracji styków obiektów młodszej proveniencji.

W ustaleniu chronologii kolejnych jednostek, stwierdzonych na terenie podwórka (sektor 4), pomocne są wyniki analizy ceramiki naczyńowej.

Strop niezakłóconej sekwencji stratygraficznej stanowiła warstwa A3₁/S. W trakcie jej eksploracji pozyskano materiał z 2. połowy XIII - pocz. XIV w. W tym samym czasie powstały 4 niższe warstwy (A2₂/S, A2_{1a}/S, A2₁/S, A1_a/S) oraz obiekt 2/S, którego nikt pozostałości odkryto w środkowej części podwórka.

Osobnej uwagi wymagają 3 obiekty (1/N, 2/N i 6/N), stwierdzone w północnej części terenu badań (sektor 5). Górne fragmenty dwóch pierwszych, podobnie jak strop nasypu A1/N, w którym zostały odkryte, uległy zniszczeniu podczas przebudowy budynku stojącego przy ul. Igielnej w XVII/XVIII w. Na podstawie analizy typologicznej materiału ceramicznego, który pochodzi z warstw użytkowych, obiekt 1/N można datować od 2. połowy XIII do XIV w. Z zasypiska stropu pochodzą również fragmenty naczyń z młodszych okresów, które jak się wydaje, stanowią wtórną domieszkę, mającą związek z pracami budowlanymi w obrębie muru okalającego od zachodu obecną parcelę. Dodać również należy, iż w zasypisku piwniczki stwierdzono resztki gruzu szachulcowego takiego samego, jak w zasypie (A2_{1a}/S) powstałym w rezultacie usuwania skutków pożaru, który prawdopodobnie zniszczył przyziemie kłaki (4/S). Z pewnym więc prawdopodobieństwem można sądzić, że piwniczka powstała w czasie zbliżonym do użytkowania podwórka. Z kolei obiekt 2/N, na podstawie cech materiału ceramicznego, może być datowany do 2. poł. XIII w. Trzeci obiekt (6/N) zidentyfikowany został pod nasypem nowożytnym w stropie warstwy A5/N. Nie dostarczył on zabytków datujących, jednak z faktu, że warstwa, w której wystąpił przecięta została murem budowli gotyckiej, wynika, że mógł on powstać między 2. połową XIII i końcem 1. połowy XIV w.

Dwie kolejne jednostki przyporządkować można do okresu rozwoju posesji w XV i XVI w. Starszą były pozostałości wkopu pod mur kurtynowy (5/S), z których pochodzi materiał ceramiczny datowany na XV w. Kolejny obiekt – studnia – datowany jest w oparciu o wyniki ekspertyzy dendrologicznej dwóch prób z dolnej warstwy desek fundamentu. Badania te wskazują, że deski uzyskano z drzew ściętych po 1504 oraz 1525 r. Powstanie rzapiów łączyć można zatem z 1. połową XVI w. Najmłodsze naczynia ceramiczne, których fragmenty odkryto w wypełniku, zdają się wskazywać, iż mógł on funkcjonować do XVII w.

Chronologię dalszych warstw i obiektów określono na podstawie cech materiałów ceramicznych i analizy architektonicznej badanej części posesji. Za po-

mocą obu tych kryteriów ustalono, że wkopy budowlane (6/S, 9a, 9b/N) oraz nasyp gruzowo-ziemny (A0₁) pochodzą z okresu przebudowy tej części posesji, na której wzniesiona została oficyna tylna z XVII-XVIII w. Co prawda, cechy ceramiki naczyniowejz wypełnika wkopu 9a/N wskazują na XVI w., wiadomo jednak, że filary znajdujące się w sąsiedztwie wkopu zostały wzniesione później, tj. co najwyżej w XVII w. Zapewne w tym samym okresie powstał dół na wapno, z którego najmłodsza część materiałów ceramicznych datowana jest na XVIII w. Z ostatnimi dwoma stuleciami wiązać można kolejną serię wkopów budowlanych i rowów pod kanalizację (7/S, 8/S, 8/N), a także nasypy gruzowo-ziemne (A0 i 1/Na), powstałe na terenie dzisiejszego dziedzińca (sektor 4), bramy (sektor 5) i przylegającego od wschodu pomieszczenia piwnicznego (sektor 6).

Rynek 50

Dużo więcej trudności nastręcza ustalenie chronologii zjawisk zachodzących w obrębie obecnej posesji Rynek 50. W piwnicy, oznaczonej jako sektor 3, odkryto stropową część nasypu gruzowo-ziemnego, z którego pochodzi jednolity pod względem typologicznym zespół fragmentów naczyń ceramicznych z 2. połowy XIII - 1. połowy XIV w. Nie mamy jednak pewności, czy zabytków tych nie znaleziono na wtórnym złożu. Kolejne obiekty (2 i 1) powstały odpowiednio w XVI i XVII w.

Wyższy stratygraficznie zespół warstw C nie dostarczył zabytków pozwalających określić jego chronologię. Zważywszy na to, że badany przez nas odcinek zalegał nad obiektem 1, można stwierdzić, że powstał lub był odnawiany nie wcześniej niż w XVII w. Z kolei wyniki badań architektonicznych zdają się sugerować, że bruk ten mógł istnieć już od późnego średniowiecza (por. rozdział VI.2). Na wyższe jednostki stratygraficzne składały się serie podsypów i posadzek XX-wiecznych (B3-B2, B1 i A4, A3, A2, A1).

PRÓBA REKONSTRUKCJI PRZEMIAN PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNYCH PARCELI IGIELNA 18 I RYNEK 50

W oparciu o źródła archeologiczne, uzyskane w przebadanej części szeroko pojętej posesji między Rynkiem a ulicą Igielną, a także informacje dotyczące rozwoju architektonicznego, można podjąć próbę uporządkowania przeobrażeń omawianego terenu. Wprowadzony podział na fazy stanowi przybliżenie

przemian przestrzenno-funkcjonalnych. Pełniejszą rekonstrukcję utrudnia jednak pozostawienie poza zasięgiem wykopów zarówno wschodniej, jak i zachodniej części parceli Igielna 18. W rejonie kamienicy przyrynkowej sytuacja przedstawia się jeszcze mniej korzystnie. Przyfrontowa strefa działki Rynek 50, zabudowana najwcześniej, została bowiem w znacznej mierze zniszczona w trakcie wielokrotnych prac budowlanych i kopania piwnic. W prezentowanej próbie odtworzenia przemian zagospodarowania terenu nie uwzględniliśmy śladów osadnictwa pradziejowego w postaci luźnych znalezisk, pochodzących z poziomu próchnicznego (A6) w rejonie bramy przy ul. Igielnej 18 oraz z wypełniska wkopu pod szalunek kloaki (4/S). Dowodzą one, że obszar ten stał się przedmiotem penetracji przez ludność kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich oraz okresie wędrówek ludów (fazy C-D)⁸.

Faza I (ryc. 163). W poziomie próchnicznym gleby pierwotnej, odsłoniętej w północnej części posesji Igielna 18, wystąpiły fragmenty naczyń wczesno-średniowiecznych. Towarzystwo im ułamki ceramiki z 2. poł. XIII w. i początku XIV w. Niewykluczone, że młodsze z nich stanowią wtórną domieszkę z późniejszego okresu zagospodarowania posesji. W przekonaniu tym utwierdzają nas wyniki badań dendrochronologicznych próbek drewna, pobranych z wyższych jednostek stratygraficznych. Pośrednio wskazują one na możliwość umiejscowienia najstarszych śladów średniowiecznej eksploatacji tego obszaru w 1. poł. XIII w.

Faza II. Najbardziej czytelny w źródłach archeologicznych jest następny okres użytkowania posesji Igielna 18, który przypada na połowę XIII - początku XIV w. W świetle uzyskanych informacji można podjąć próbę podziału tej fazy na trzy etapy.

II.A. Pierwszy etap zagospodarowania rozpatrywanej części posesji zaznaczył się budową i użytkowaniem rynsztoka w rejonie bramy (sektor 5) oraz odłożeniem się nawarstwień, głównie o charakterze użytkowym, na terenie dziedzińca (sektor 4). W paśmie przylegającym od południa do obszaru, gdzie zidentyfikowano wspomniany kanał, działalność gospodarcza wyraziła się usunięciem pierwotnej pokrywy

glebowej oraz wykonaniem zagłębienia (jama 9/S), w obrębie którego gromadzono nieczystości. Wkrótce potem, w tym miejscu, powstały dwie warstwy o cechach poziomów użytkowych. Można przypuszczać, że w tym etapie doszło do podziału funkcjonalnego przestrzeni na część intensywnie użytkowaną (podwórko?) oraz fragment posesji przeznaczony do celów sanitarnych (ryc. 163). Nie odkryto, niestety, przekonujących śladów istnienia w tej części posesji budowli naziemnych. Datowanie dendrologiczne elementów drewnianych z wyższych jednostek stratygraficznych wskazuje, że powstanie wspomnianych urządzeń i warstw miało miejsce ok. połowy XIII w. Wyróżniony etap zbiega się w czasie z wytyczeniem podstawowych jednostek przestrzenno-funkcjonalnych w ramach lokacji miasta na prawie magdeburskim⁹. Przy ul. Igielnej, zapewne w tym samym okresie, wzniesione zostały z drewna i gliny pierwsze budowle szkieletowe, których relikty odkryto m.in. na parceli Igielna 8. Datowanie dendrologiczne jednego z elementów drewnianej konstrukcji budynku wskazuje na to, iż mógł on powstać pod koniec lat 30. XIII w.¹⁰

II.B. W ciągu następnego etapu doszło do wykrystalizowania się w zbadanej części posesji Igielna 18 podziału na podwórko oraz ciąg komunikacyjny, który prowadził do ul. Igielnej (ryc. 163). Proces ten dokumentują ślady dwóch nawierzchni utwardzonych; w tym pomostu drewnianego w północnej części posesji (j.s. A4₂, A4₁, A2₁) i warstwy złożonej z mierzwy (j.s. A6_{1b}), w stropie której wystąpiły ślady do-
rażnej próby stabilizacji drewnem grząskiego podłoża (j.s. A6_{1a}). W etapie tym podniesiono powierzchnię terenu o około 1,8-2,0 m¹¹ przez usypanie nasypów piaszczystych i piaszczysto-próchnicznych zarówno w obrębie podwórka (A5₃/S, A5₂/S), jak i obszaru zajętego wcześniej przez pomosty (A2₂/N, A1/N) wiodące od ul. Igielnej. Wkrótce potem, w rejonie podwórka, powstały dwa kolejne nasypy (j.s. A4₂/S, A3₂/S), w których stropie zaznaczyły się ślady najpewniej krótkotrwałego użytkowania powierzchni, o czym można wnioskować z braku obiektów nieruchomości i niewielkiej miąższości warstw (A5₁/S, A4₁/S).

⁸ Podobne ślady osadnictwa pradziejowego zarejestrowano w wykopach między ulicami Kazimierza Wielkiego – Szewską – Ofiar Oświęcimskich i Łaciarską, w kościele św. Elżbiety oraz w rejonie posesji Biskupia 2 i przy ul. św. Marii Magdaleny 3. Zob. też WIŚNIEWSKI 1996, tab. 1.

⁹ Por. np. MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, s. 121-126.

¹⁰ NIEGODA, PIEKALSKI 1997, s. 170; por. także BUŚKO, CHOROWSKA, PIEKALSKI 1999, s. 333.

¹¹ Przytaczamy wynik pomiaru z rejonu podwórka (sektor 4), gdzie strop, w odróżnieniu od terenu bramy wjazdowej (sektor 5), nie został naruszony w okresie nowożytnym.

Ostatecznie powierzchnia została podniesiona do około 118,00 m n.p.m. Być może budowa nasypów związana była z chęcią pozbycia się materiału piaszczystego, pozyskanego w trakcie wznoszenia np. budowli przyfrontowej. Co prawda, najstarsze budynki murowane, które powstały w XIII w. we Wrocławiu nie były podpiwniczone¹², jednak ich częściowe zagłębienie w podłoże i wykopy pod fundamenty łączyły się z uzyskaniem znacznej ilości zbędnego piasku. Nie jest wykluczone, że impulsem do tych przeobrażeń mogło być stałe narastanie poziomu powierzchni placu targowego, co sprawiło, że u schyłku XIII w. przy pierzei północnej wejścia do budynków lokowano już na wysokości I piętra¹³. Nasyp mógł zapewnić częściowe wyrównanie poziomów i ułatwienie komunikacji między budowlami części przyrynkowej a ich zatylem.

W oparciu o bogaty inwentarz odpadów i półproduktów kościanych oraz rogowych można przyjąć, że przy ul. Igielnej funkcjonowała w tej fazie jedna lub kilka pracowni rogowiarskich. Urządzenia związane z tym kierunkiem produkcji najprawdopodobniej mieściły się w zachodniej, nieprzebadanej dotychczas części podwórka. Wyniki badań archeologicznych wyprzedzają o blisko jeden wiek przekazy pisane, które odnotowują ulicę Igielników – Nadlenergasse (1390 r.) lub Grzebieniarzy – Kemmergasse (1398, 1403 r.)¹⁴. Obszernie pisze o tym K. Jaworski (zob. rozdział VI.3).

W oparciu o datowanie dendrologiczne elementów konstrukcyjnych pomostu (A4₁/N-S) oraz kloaki (obiekt 4/S), wyznaczającej kolejny etap zmian przestrzenno-funkcjonalnych parceli, powstanie opisywanej sekwencji jednostek stratygraficznych odnieść należałoby do 2. połowy XIII w. (daty dendrologiczne: po 1251 i 1259 r.).

II.C. Kolejny etap zagospodarowania terenu związany był z istotnymi zmianami organizacji przestrzeni (ryc. 163). W północnej części ówczesnego podwórka zbudowano kloakę (4/S), która sąsiadowała od południa z bliżej nieokreśloną budowlą naziemną (obiekt 2/S). Zapewne w tym samym czasie lub nieco później w miejscu, gdzie przebiegał pomost od ul. Igielnej powstała niewielka piwniczka (1/N). Podjęcie budowy tych obiektów wiązać się musiało z ko-

niecznością wytyczenia po stronie wschodniej lub zachodniej nowego ciągu komunikacyjnego, bowiem wspomniane obiekty zablokowały swobodny dostęp do zatyla działki od strony północnej. Po pewnym czasie obiekty te przestały istnieć. Przynajmniej jeden z nich, a mianowicie kloaka (4/S) została spalona. Po tym wydarzeniu na terenie podwórka powstał nasyp złożony z polepy, typowej dla spalonych ścian budowli szkieletowej. Nie znając skali pożaru, nie możemy odnieść go do zdarzeń znanych ze źródeł pisanych. Warto jednak podkreślić, że rozległy pożar miasta, odnotowany w 1363 r., mógł być przyczyną decyzji podjęcia rozbudowy kamienicy frontowej i wzniesienia domu tylnego przy ul. Igielnej¹⁵.

Na podstawie danych dendrologicznych można stwierdzić, że zapoczątkowanie opisanych zmian przypadło na 2. połowę XIII w. Układ ten istniał zapewne jeszcze w początkach XIV w. na co wskazywałyby wyniki analizy ceramiki. Niestety, późniejsze losy rozwoju zarówno części działki od strony Igielnej, jak i jej fragmentu przyrynkowego nie są znane. Ma to związek z poważnym naruszeniem, czy wręcz usunięciem nawarstwień kulturowych w późniejszym okresie.

Faza III zapoczątkowana została w 2. połowie XIV w. poważnymi zmianami w zabudowie posesji Igielna 18. Do najistotniejszych z nich należało wzniesienie w części północnej niepodpiwniczonej budowli murowanej. Skutkiem tego przestrzeń wolna od zabudowy, gdzie w przeciągu około 150 lat powstała bogata sekwencja nawarstwień kulturowych, uległa zmniejszeniu do pasa o długości nie większej niż 6 m (sektor 4). Kolejnym wydarzeniem, które pomniejszyło znacząco ten obszar, był podział pierwotnej kurtyny (zob. rozdział VI.2) na dwie wąskie posesje: Igielna 17 i przylegająca do niej od wschodu Igielna 18, rozdzielone częściowo murem kurtynowym. Późniejsze prace ziemno-budowlane doprowadziły do zniszczenia nawarstwień kulturowych tej fazy. Zachował się jedynie fragment rzapia (obiekt. 3/S). Z tych samych powodów nie przetrwały pierwotne nawarstwienia w rejonie funkcjonującej już wówczas kamienicy przy ul. Igielnej.

Z terenu posesji przyrynkowej Rynek 50 pochodzą także pojedyncze ślady prac budowlanych wewnątrz kamienicy.

Faza ta, zapoczątkowana pracami budowlanymi w 2. połowie XIV w. trwała przez XV-XVI w.

¹² CHOROWSKA 1994, s. 28.

¹³ BUŚKO 1999a, s. 109; por. CHOROWSKA w niniejszym opracowaniu.

¹⁴ GOLIŃSKI 1997, s. 48; 1998, s. 197.

¹⁵ Por. KOMPLEKSOWE 1998, s. 197; CHOROWSKA w niniejszym opracowaniu.

Jej datowanie ustalono na podstawie wyników dendrologicznej analizy studni (3/S), na rezultatach walerizacji materiałów ceramicznych i analizie reliktyw zabudowy murowanej.

Faza IV. Z następną fazą wiążą się jedynie ślady robót ziemno-budowlanych. Dotyczy to zarówno posesji przy ul. Igielnej, jak i kamienicy przyrynkowej. Na relikty te w części północnej (sektory 4 i 5) składał się nasyp gruzowo-ziemny (j.s. A0₁), zbiornik na wapno (obiekt 1/N) i wkopy fundamentowe (j.s. 6/S, 9a i 9b/N) pod budynek w podwórzu. Urządzenia typowe dla zaplecza posesji przeniesiono przypuszczalnie na wolny od zabudowy obszar pasma zachodniego dwutraktowej wówczas kamienicy (por. rozdział VI.2). Na podstawie analizy reliktyw zabudowy murowanej, a także materiału ceramicznego z nasypów i wkopów, faza ta może być datowana na XVII-XVIII w.

Faza V. W XIX i XX w. teren dziedzińca i bramy przy ul. Igielnej 18, a także posesja przyrynkowa, stały się obiektem licznych prac budowlanych. Zmiany w dotychczasowej zabudowie wyraziły się m.in. przywróceniem dawnego dziedzińca w obrębie posesji Igielna 18 oraz budową domu handlowego, połączoną z częściową rozbiórką i adaptacją wcześniejszego budynku przyrynkowego.

PRZYKŁADY URZĄDZEŃ WODNO-SANITARNYCH, OBIEKTÓW TYPU PIWNICZNEGO ORAZ NAWIERZCHNI DREWNIANYCH Z POSESJI IGIELNA 18

Istotne znaczenie w przestrzeni gospodarczej posesji średniowiecznych i nowożytnych miały różnego typu urządzenia wodno-kanalizacyjne. Z reguły lokowano je w części wolnej od zabudowy, tak aby nie powodowały konfliktów z innymi elementami infrastruktury. Z terenu działki przy ul. Igielnej znamy 3 obiekty o tym przeznaczeniu; z pewnością było ich znacznie więcej. Sądzymy, że dalsze pozostałości tego rodzaju znajdują się w części zachodniej działki, która nie została dotychczas rozpoznana. Inne uległy całkowitemu zniszczeniu w okresie przebudowy na przestrzeni ostatnich trzech stuleci.

Najstarszym urządzeniem tego typu był rynsztok (3/N), którego pozostałości stwierdzono w północnej części terenu badań przy ul. Igielnej. Obiekt ten wyznacza początek II fazy zagospodarowania posesji. Wymoszczony drewnem rynsztok odprowadzał nadmiar wody deszczowej i nieczystości w kierunku pół-

nocnym, zgodnie z naturalnym spadkiem terenu. Od północy zakończony był nieckowatym zagłębieniem, które, jak się wydaje, mogło powstać nieopodal wlotu do głównej nitki kanału ściekowego, biegnącego wzdłuż ul. Igielnej. Z tej części bloku przyrynkowego jest to jeden z pierwszych przykładów poświadczających funkcjonowanie tego typu urządzeń w obrębie posesji. Wcześniej obecność sieci kanałów usytuowanych w glebie madowej stwierdzono przy ul. Kotlarskiej. Autorzy badań są jednak skłonni łączyć te pozostałości z pracownią hutniczą¹⁶. Relikty rynsztoków odprowadzających nieczystości z działki odkryto także przy ul. Szewskiej 8¹⁷. Są one datowane na podstawie analizy materiału ceramicznego na 2. poł. XIII w. Wspomnieć także należy o pozostałościach kanału ściekowego z XIV w. zidentyfikowanych na wschód od Rynku, przy ul. św. Mikołaja¹⁸. Był to rów przebiegający prostopadle do ulicy, pomiędzy parcelami nr 77 i 78. Odkrycie drewnianych ścieków, biegnących środkiem ulic św. Mikołaja i Uniwersyteckiej, zdaje się świadczyć o tym, że przynajmniej z części działek zużyta woda odprowadzана do publicznego systemu rynsztoków już od 2. połowy XIII w.¹⁹

Grupę urządzeń sanitarnych z posesji Igielna 18 reprezentują pozostałości kloaki (4/S) z fazy II.C. Obiekt ten datowany jest *post quem* w oparciu o próbę dendrologiczną na 1259 r. Jak u większości konstrukcji tego rodzaju do jej budowy wykorzystano częściowo drewno rozbiórkowe, na co wskazują wyniki datowania dendrologicznego pozostałych trzech prób (po 1216, 1234 i 1255? roku). Z tego też względu daty wzniesienia konstrukcji nie należy traktować zbyt jednoznacznie. Obiekt posiadał pierwotnie dwie ramy, przy czym górna uległa prawie doszczętnemu zniszczeniu podczas pożaru. Nie wiemy w związku z tym czy górna część stanowiła integralne założenie, czy też powstała w nieco późniejszym okresie. Zachowany dolny fragment złożony był z 4 słupów, za którymi ułożono poziomo dranie na styk, tworząc szalunek. Obiekt wkopano częściowo w piaszczyste podłoże, ułatwiając przenikanie do gruntu cieczy, co pozwala zaliczyć go do typu jam chłonnych.

Dotychczas w literaturze przedmiotu za najstarszą we Wrocławiu uznawano latrynę z ul. Więziennej 11, pierwotnie pełniącą rolę studni. Wzniesienie konstrukcji

¹⁶ Informacja ustna A. Limisiewicza.

¹⁷ KITLIŃSKI, PŁONKA 1998, część 2, s. 34-38.

¹⁸ BUŚKO 1999c, s. 43.

¹⁹ BUŚKO 1996, s. 110, BUŚKO, PIEKALSKI 1991; PIEKALSKI w druku.

datowane jest metodą dendrologiczną na 1277 r.²⁰ Intensywny rozwój badań staromiejskiej części Wrocławia sprawił, że w chwili obecnej można wymienić dalsze przykłady szalowanych drewnem latryn, których chronologia sięga 2. połowy XIII w.²¹ Podobnie jak kloaka z posesji Więzienna 11, niektóre z nich mogły być wykorzystane wtórnie jako urządzenia sanitarne.

W przypadku rozpatrywanego obiektu nie możemy potwierdzić ani wykluczyć założenia o wielofunkcyjnym charakterze. Nie pozwala na to stan zachowania odkrytych pozostałości. Przetrwały natomiast we wnętrzu obiektu ślady usuwania nadmiaru nieczystości i konserwacji dna podsypem piaszczystym. Z pewnością nie było to jedyne urządzenie sanitarne zatyła działki. Fragmenty innej kloaki, znajdującej się w podobnej pozycji stratygraficznej, stwierdzono pod łękiem zachodniego muru kurtynowego. Z powodu zagrożenia osunięciem się muru i gruntu, jej pozostałości nie mogły zostać udokumentowane.

Kolejny obiekt (3/S) wiąże się z zaopatrzeniem użytkowników działki w wodę. Jego pozostałości w postaci rząpia odkryto w obrębie podwórka. Miał on formę beczki, osadzonej we wkopie na drewnianym fundamencie, złożonym z dwóch warstw desek. Niestety, wyższe partie obiektu uległy zniszczeniu; nie znamy zatem pozostałych jego elementów, nie wiemy również, czy urządzenie podlegało naprawom. Na podstawie ustaleń dendrochronologicznych można założyć, że rząp powstał po roku 1525 (III faza), a w oparciu o cechy ceramiki z jego wypełniska przyjeśliśmy, że mógł być on wykorzystywany do XVII w. Z wnętrza rząpia pochodzą metalowe narzędzia: młotek (pobijak), klucz do śrub i klin. Warto przy tej okazji przypomnieć, że młotek oraz klin wymieniane są w dokumencie z 1483 r., jako przedmioty, które powierzono niejakiemu Stenzlowi po objęciu przez niego urzędu mistrza wodociągów²².

Opisywane urządzenie jest tylko jednym z przykładów tego rodzaju konstrukcji, stanowiących stale powtarzający się element infrastruktury miejskiej, toteż ma on swoje liczne analogie w średniowiecznym i nowożytnym Wrocławiu. Spośród ostatnio od-

krytych wymienić można niemalże identycznie skonstruowany rząp z kwartału zabudowy między ulicami Kazimierza Wielkiego – Szewską – Ofiar Oświęcimskich i Łaciarską (obiekt 91, sektor 21). W oparciu o cechy materiału ceramicznego okres jego użytkowania może być datowany na XVI–XVII (XVIII?) w.²³ Kolejny obiekt tego typu, funkcjonujący do XIX w., stwierdzono na parceli przy ul. Oławskiej 83 (sektor 6, obiekt 1)²⁴. W świetle aktualnych danych archeologicznych przyjmuje się, że stosowanie tego typu rozwiązań we Wrocławiu zapoczątkowane zostało w XIV w.²⁵

Piwniczka (obiekt 1/N) związana z gromadzeniem i przechowywaniem zapasów datowana została w oparciu o materiał ceramiczny na 2. połowę XIII–XIV w. Łączymy go z fazą II.C zagospodarowania zatyła posesji. Jego lokalizację dyktowały zapewne względy sanitarne, powstała bowiem w oddaleniu od miejsca zajętego przez jamę kloaczną. Konstrukcję piwniczki tworzyły cztery narożne słupy oraz szalunek z dranic, przylegających od strony zewnętrznej. Na podstawie zachowanych we wnętrzu nawarstwień, można domyślać się, że była ona co najmniej trzykrotnie odnawiana przez podniesienie podłogi, zbudowanej z dranic, układanych każdorazowo na piaszczystej podsypce. Badania nie dostarczyły informacji, które umożliwiłyby odpowiedź na pytanie, jakiego rodzaju produkty były przechowywane we wnętrzu piwniczki. Podobną funkcję mógł pełnić dość znacznie naruszony obiekt (6/N), który wystąpił na granicy północnej wykopu przy ul. Igielnej 18.

Obiektami rzadziej obserwowanymi w materiałach archeologicznych średniowiecznego Wrocławia są pomosty i doraźnie utwardzone drewnem nawierzchnie w obrębie posesji. Obecność pomostu stwierdzono w północnej części działki przy ul. Igielnej 18, a prowizoryczna nawierzchnia przykrywała przylegające do niego od południa podwórce. Obie jednostki funkcjonowały w fazie II.B, po 1251 r. Do zbudowania pomostu użyto belek i połowizn pełniących rolę legarów oraz dranic, którymi wyłożono powierzchnię. Zachował się jeden przykład zastosowania podkładki pod legar. Nie stwierdzono śladów mocowania dranic do legarów. Konstrukcje drewniane zachowały się na długości około 11 m, lecz z zasięgu piaszczysto-próchniczno-podsypu, który

²⁰ Buśko 1996, s. 107; 1999b, s. 58.

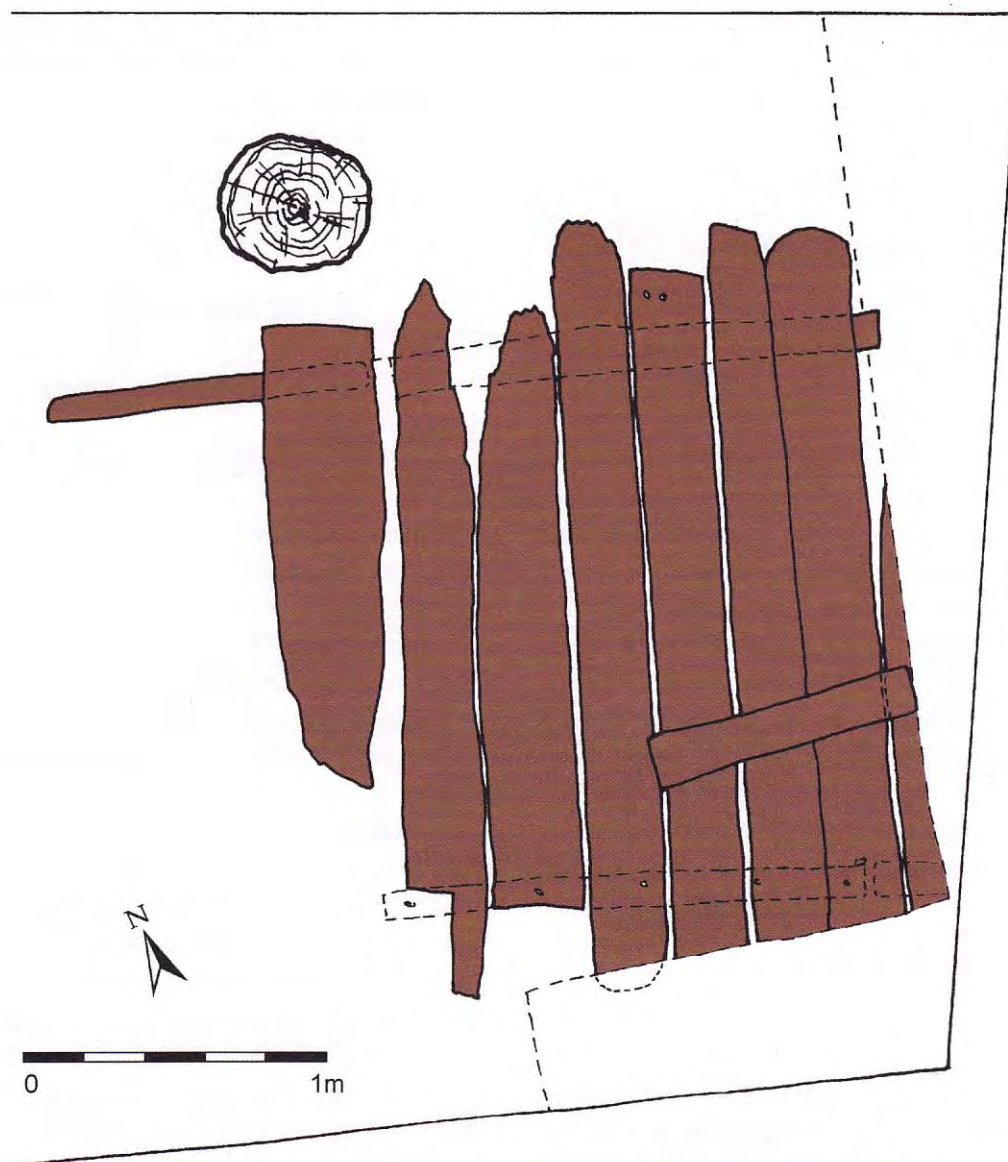
²¹ Por. np. Kitliński, Płonka 1998, cz. 1, s. 86–88. Kolejnych przykładów kloak tak wcześnie datowanych metodą dendrologiczną dostarczyły badania części kwartału pomiędzy ul. Kotlarską, Więzienną i Nożowniczą (informacja ustna A. Limisiewicza).

²² SRS III, s. 279; za: Buśko 1996, s. 101.

²³ Guszpit, Limisiewicz 1998, s. 79–80.

²⁴ Kitliński, Płonka 1998 część 1, s. 83–86.

²⁵ Dwojak 1993, s. 291–292; Piekański w druku.

Ryc. 177. Wrocław, ul. Nożownicza 13. Fragment pomostu drewnianego. Rys. A. Wiśniewski
Abb. 177. Breslau, Messergasse 13. Fragment einer hölzernen „Brücke”. Gez. von A. Wiśniewski

wykonano dla pomostu, wnioskować można, że jego pierwotna długość wynosiła 13-15 m.

Na prowizoryczną nawierzchnię podwórka składały się niewielkie fragmenty dranic, nie tworzących żadnego porządku. Dranice ułożono wprost na warstwie powstałej podczas użytkowania podwórka. Ze śladów drewna zachowanych w stropie wyższego poziomu nasypu wnioskować można, że po pewnym czasie powstała kolejna nawierzchnia, której konstrukcji nie udało się odtworzyć.

Podobne pomosty znane są z trzech innych posesji Starego Miasta. Jeden z nich, odkryty na parceli przy ul. Nożowniczej 13, zachował się na długości około 3 m, a na jego konstrukcję składały się legary oraz położone na nich dranice (ryc. 177)²⁶. Dranice

związane były z legarami za pomocą walcowatych czopów, wpuszczonych w legary i spodnią część desek. Datowana na 2. połowę XIII w. konstrukcja ułożona była na podsypie piaszczysto-próchnicznym²⁷. Dwa pozostałe fragmenty pomostów, zbudowane podobnie jak przy ul. Igielnej 18, pochodzą z działek przy ul. św. Marii Magdaleny 4/5 i Oławskiej 83²⁸. Datowano je w oparciu o materiał ceramiczny na 2. połowę XIII-XV w.

Niektóre z wymienionych pomostów miały usprawnić komunikację bądź w obrębie zatęła (ul. Nożownicza 13), bądź też w rejonie ciągów komunikacyjnych łączących ulicę z podwórzem (ul. Igielna 18).

²⁶ PIEKALSKI, PŁONKA, WIŚNIEWSKI, 1991, s. 209-210.

²⁷ PIEKALSKI, PŁONKA, WIŚNIEWSKI 1991, s. 235-236.

²⁸ KITLIŃSKI, PŁONKA 1998, część 3, s. 93-95, 106-108.

Budowa nawierzchni przy ul. Igielnej mogła być podyktowana względami natury gospodarczej, a ściślej rodzajem rzemiosła uprawianego przez mieszkańców. Należy bowiem przypomnieć, że w oparciu o świadectwa archeologiczne w wyróżnionej przez nas fazie II.B powstały pracownie rogowiarskie, a z liczby odkrytych półwytworów i odpadów można domy-

ślać się, że produkcja osiągnęła w tym okresie znaczącą skalę (por. rozdziały VI.3 i VI.4).

Pomosty omówionego typu są niemalże dokładnym odwzorowaniem sposobu konstruowania nawierzchni ulic średniowiecznego miasta. Znane były od czasów przedlokacyjnych i stosowane we Wrocławiu późnośredniowiecznym²⁹.

*Przemysław Guszpit
Andrzej Wiśniewski*

2. PRZEMIANY ARCHITEKTONICZNE ZABUDOWY POSESJI I JEJ SĄSIEDZTWA W XIII-XX W.

Posesja Rynek 50 - Igielna 18, położona w północnej pierzei placu rynkowego, zajmuje pas terenu o szerokości 7,7 m i rozciąga się na całą głębokość bloku zabudowy, przechodząc na stronę tylnej ul. Igielnej (ryc. 178, 179, 180). W średniowieczu należała wraz z całą pierzeją północną do jednego z czterech kwartałów administracyjnych Starego Miasta zwanego Kwartałem Rzeźników albo Odrzańskim³⁰.

Pytanie o czas wytyczenia Rynku, bloków i działek budowlanych nadal jest przedmiotem sporów związanych z niejasną kwestią chronologii i zasięgu terytorialnego trzech lokacji Wrocławia. Na podstawie źródeł pisanych można powiedzieć, że najwcześniej miało to miejsce w ramach lokacji podjętej przez Henryka Brodatego w latach 1211-1238, a najpóźniej w 1241 r., w trakcie drugiej lokacji Bolesława Rogatki³¹. Badania przeprowadzone na posesji Rynek 50 - Igielna 18 również tej kwestii nie wyjaśniły. Mniej kontrowersji budzi natomiast sprawa regularnego rozmierzenia tego obszaru w oparciu o modułarną działkę budowlaną o wymiarach 60 × 120 stóp paryskich, czyli 18,6 × 37,2 m (1 stopa = 0,313 m). W północnym bloku przyrynkowym mieściło się ich 20 i umieszczone były w dwóch szeregach, liczących po 10 działek od strony Rynku, 6 od Igielnej i po 2 działki boczne z frontem przy ul. Odrzańskiej i Kuźnicznej³².

Rozpad działek przyrynkowych na połówkowe i mniejsze rozpoczął się wkrótce po lokacji miasta i doprowadził do powstania przy Rynku 60 parcel³³ z pierwotnej liczby 36. Najszybciej proces ten przebiegał w pierzejach zachodniej i południowej Rynku, stanowiących też najbardziej atrakcyjne tereny budowlane, ze względu na przynależność do elitarnego Kwartału Kupców. W pierzei zachodniej praktycznie zakończył się on w 1. połowie XIV w., przy czym w ostatniej fazie nastąpił zwrot polegający na wtórnym łączeniu uprzednio rozdrobnionych działek. W interesującej nas pierzei północnej dzielenie posesji miało przebieg wolniejszy i doprowadziło do znacznego zróżnicowania szerokości frontów parcel, co zapewne miało pierwotną przyczynę w stopniu zamożności właścicieli. Równolegle, we wszystkich blokach przyrynkowych, toczył się proces scalania, polegający na aneksji przez posesjonatów domów przyfrontowych działek tylnych, położonych przy ulicach Kiełbaśniczej (*Herrenstrasse* – Pańska), Ofiar Oświęcimskich (*Junkerstarsse*) i Igielnej. Niewątpliwie przybrał on na sile, gdy z powodu otoczenia Rynku zwartym pierścieniem zabudowy nie pozostawiono już wolnego miejsca na wjazdy na zaplecze działek poprzez ich fronty. Na podstawie badań przeprowadzonych w interesującej nas posesji i sąsiednich, spisu podatkowego z 1564 r. zwanego Rejestrem Karowym³⁴ oraz analizy planów archiwalnych kamienic Rynek 50 i Igielna 18³⁵ można powiedzieć, że rozpad pierwotnej pełnokurcyjnej działki przyrynkowej na dwie, o obecnych adresach Rynek 50 i 51, dokonał się w 2. połowie XIV w. i manifestował się pojawieniem

²⁹ KAŹMIERCZYK 1970, s. 60-63; BUŚKO 1997a, 1999c; MRUCZEK 2000; PIEKALSKI, 1999, s. 151; w druku.

³⁰ Była to jedna z czterech i zapewne najbardziej prestiżowa dzielnica Starego Miasta. Podział na kwartały, dokonany ze względów administracyjnych, obowiązywał w okresie XIII-XVIII w. Zob. GOŁIŃSKI 1995, s. 31.

³¹ Sprawy kolejnych lokacji Wrocławia najobszerniej przedstawiła MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, s. 100-110 i 124-127, tam dokładne omówienie źródeł i literatury.

³² Ustalenia teoretyczne w tej kwestii PUDEŁKI 1964a, s. 125, w pełni zostały potwierdzone przez badania architektoniczne kamienic średniowiecznych zob. CHOROWSKA, ŁASOTA 1995a.

³³ Taką ich liczbę podaje Bartłomiej Stenus w opisie Wrocławia z roku 1512, zob. STEIN 1995, s. 20.

³⁴ A.M.WR., sygn. K.85.

³⁵ ABMW, sygn. teczka 3742 i 2742.